

2023:16

FRÅN FÖREBYGGANDE TILL BROTTSBEKÄMPANDE – HELA KEDJAN BEHÖVS

Jämställdhetsmyndighetens slutredovisning av
insatser mot könsstympling av flickor och kvinnor

Jämställdhetsmyndigheten

Göteborg, september 2023

Rapport 2023:16

Dnr: ALLM 2021/145

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Mikael Thörn

Telefon 070-7847472

INNEHÅLL

Förord	4
Sammanfattning	5
Enskilda insatser och gemensamma insatser inom ramen för uppdraget	5
Genomförande av Jämställdhetsmyndighetens insatser	6
Analys och identifierade utvecklingsområden	7
Uppdrag att förebygga och bekämpa könsstymning av flickor och kvinnor	9
Enskilda insatser	9
Gemensamma insatser med andra myndigheter	10
Utveckling av arbetssätt och metoder för förebyggande arbete	12
Identifiering av metoder tänkbara för en svensk kontext	12
Konferens "Från akademien till praktiken- forskning om hedersrelaterat våld och förtryck samt könsstymning av flickor och kvinnor"	15
Seminarium om utmaningar i datainsamlingsarbetet avseende könsstymning av flickor och kvinnor	16
Socialstyrelsens uppskattning	16
Att applicera ett funktionshinderperspektiv på arbetet mot könsstymning	17
Samordning och uppföljning.....	19
Kunskaps- och erfarenhetsutbyte genom tematiska samordningsmöten	19
Digital sammanställning för ett långsiktigt kunskaps- och erfarenhetsutbyte.....	23
Synpunkter från Domstolsverket och Nämndemännens riksförbund.....	23
Identifierade legala hinder och gränsdragningsproblematik i lagstiftningen	24
Jämställdhetsmyndighetens analys och identifierade utvecklingsområden	30
Utvecklingsområden för den nationella samordningen.....	30
Utvecklingsområden för att nå målsättningarna i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor	31
Utvecklingsområden för att åtgärda legala hinder	35
English summary	36
Referenslista	40
Bilaga	44

FÖRORD

Det här är en slutredovisning av ett myndighetsgemensamt uppdrag för att förebygga och bekämpa könsstymning av flickor och kvinnor (A2021/01029).

Könsstymning av flickor och kvinnor är en allvarlig kränkning av mänskliga rättigheter och har varit ett brott mot svensk lag sedan 1982. Inom uppdraget har myndigheter och andra relevanta aktörer samordnat sitt arbete för att förebygga och bekämpa könsstymning av flickor och kvinnor, utifrån respektive aktörs ansvarsområde. Även om flera utvecklingsområden kvarstår, bland annat utifrån behovet av forskning, så är det tydligt att ett samordnat arbete mot könsstymning gör att vi tillsammans kan utveckla arbetet för att förebygga och förhindra att könsstymning överhuvudtaget sker. Som redovisningens titel anger behövs ett "hela kedjan"-perspektiv. Det bidrar även till förbättrade möjligheter att upptäcka, ge stöd och vård till dem som redan har utsatts, och inte minst till att brott som begåtts ska kunna lagföras.

Synliggörandet av problematiken och uppdrag likt detta ger resultat, men utmaningar kvarstår och arbetet kräver långsiktighet och fortsatt fokus.

*Lena Ag
Generaldirektör
September 2023*

SAMMANFATTNING

Det här är en slutredovisning av ett myndighetsgemensamt uppdrag för att förebygga och bekämpa könsstympling av flickor och kvinnor (A2021/01029). Regeringsuppdraget har innehållit fem enskilda och gemensamma insatser för en rad olika myndigheter och denna slutredovisning rör enbart de två insatser som Jämställdhetsmyndigheten har ansvarat för. För att läsa mer om övriga insatser hänvisas läsaren till övriga slutredovisningar som finns publicerade på dessa myndigheters hemsidor.

Enskilda insatser och gemensamma insatser inom ramen för uppdraget¹

Det myndighetsgemensamma uppdraget inkluderar fem olika insatser som har genomförts inom ramen för uppdraget. Jämställdhetsmyndigheten, Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH) och Myndigheten för stöd till trossamfund (SST) är de tre myndigheter som har haft ansvar för de olika insatserna.

Jämställdhetsmyndigheten har ansvarat för följande två insatser:

- Utveckling av arbetssätt och metoder för förebyggande arbete.
- Samordna, bidra till erfarenhetsutbyte och följa upp arbetet mot könsstympling av flickor och kvinnor som bedrivs av myndigheter och andra relevanta aktörer.

NCH har varit ansvariga för följande två insatser:²

- Informationsinsatser riktad till utsatta, de i risk för att utsättas, anhöriga och yrkesverksamma. Detta för att fler ska söka vård och för att höja kunskapen om brottet könsstympling.
- Ansvar för att samordna kunskapshöjande insatser och förändrade arbetssätt för Socialstyrelsen, Migrationsverket, Rättsmedicinalverket, Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten.

Den sista insatsen som SST har ansvarat för är följande:³

- Att höja kunskapen om hedersrelaterade frågor kopplat till trossamfundens verksamhet. De skulle även vid behov bidra till attitydförändring om könsstympling av flickor och kvinnor med fokus på religiösa ledare.

Jämställdhetsmyndigheten har varit inskrivna i samtliga fem insatser antingen som samarbets- eller samverkansaktör och har bidragit till genomförandet av dessa tillsammans med övriga inskrivna myndigheter.⁴

¹ Dessa omnämns som insatser men är formulerade likt deluppdrag.

² Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (2023) Uppdrag att förebygga och bekämpa könsstympling av flickor och kvinnor (A2021/01029): Slutredovisning.

³ Myndigheten för stöd till trossamfund (2023) Ökad kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck kopplat till trossamfund <https://myndighetensst.se/om-oss/uppdrag-fran-regeringen/okad-kunskap-om-hrv-och-kks.html>

⁴ Jämställdhetsmyndigheten, Länsstyrelsen Östergötlands län-Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH), (tidigare Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck), Socialstyrelsen, Migrationsverket, Rättsmedicinalverket, Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Myndigheten för stöd till trossamfund (SST), länsstyrelserna, Skolverket, Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Brottsförebyggande rådet, Myndigheten för delaktighet, Domstolsverket, Sveriges kommuner och regioner, Enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden på Utrikesdepartementet samt Barnafriid- Linköping universitet har på olika sätt bidragit och förväntats ingå i arbetet.

Genomförande av Jämställdhetsmyndighetens insatser

Utveckling av arbetssätt och metoder för förebyggande arbete

I Jämställdhetsmyndighetens insats med att utveckla arbetssätt och metoder för förebyggande arbete har myndigheten gett i uppdrag till:

- Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) att ta fram ett kunskapsunderlag avseende effektiva arbetssätt och metoder som skulle kunna vara tänkbara för en svensk kontext för att förebygga och bekämpa könsstymning av flickor och kvinnor.
- Linneuniversitetet, Cecilia Kjellgren, universitetslektor/docent, att genomföra en intervjustudie med deltagare i organisationen Existeras intervention med syfte att identifiera vad som krävs för att interventionen ska anses vara evidensbaserad.⁵

Myndigheten har även genomfört en forskningskonferens ”Från akademien till praktiken”, där flera forskare inom hedersrelaterat våld och förtryck och könsstymning av flickor och kvinnor presenterade sin forskning.⁶

Samordna, följa upp och bidra till erfarenhetsutbyte

I Jämställdhetsmyndighetens insats med att samordna arbetet har myndigheten genomfört följande delar:

- Tematiska samordningsmöten med myndigheter, utifrån målsättningarna i nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. En referensgrupp bestående av representanter från organisationer från civilsamhället samt verksamheter inom hälso- och sjukvården har även deltagit.
- Digital sammanställning av informations- och kunskapsmaterial⁷ för att förebygga och bekämpa könsstymning av flickor och kvinnor som tagits fram av aktörer på kommunal, regional och nationell nivå. Sammanställningen finns tillgänglig på Jämställdhetsmyndighetens hemsida.⁸
- Identifiering av legala hinder genom egna rättsutredningar och i dialog med övriga samverkansmyndigheter.
- Inhämtning av kunskap och synpunkter från Domstolsverket och Nämndemännens riksförbund.

⁵ Uppdraget bygger på Jämställdhetsmyndighetens tidigare kartläggning av åtta civilsamhällesorganisationers arbete mot könsstymning av flickor och kvinnor, samt en förstudie om förebyggande insatser som samma forskare under 2022 fick i uppdrag att genomföra för att beskriva förutsättningar för att vetenskapligt utvärdera en insats. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/att-forebygga-konsstymning-av-flickor-och-kvinnor/>

⁶ Konferensen genomfördes i samverkan med Åklagarmyndigheten och Barnafriad vid Linköpings universitet.

⁷ Rapporter, riktlinjer, stödmaterial, metodmaterial, samtalsstöd och annat informations- och kunskapsmaterial.

⁸ Länk till sammanställningen: <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/konsstymning-av-flickor-och-kvinnor/sammanstallning-av-arbete-mot-konsstymning>

Analys och identifierade utvecklingsområden

Jämställdhetsmyndigheten har lämnat en analys och identifierat utvecklingsområden samt undersökt eventuella legala hinder. Analysen i rapporten bygger i huvudsak på resultat från de två insatser Jämställdhetsmyndigheten haft ansvar för, men även på dialog med övriga inskrivna myndigheter, samt i vissa delar, resultat från insatser som övriga myndigheter ansvarat för.

Jämställdhetsmyndigheten identifierar en rad olika utvecklingsområden för att arbetet med att förebygga och bekämpa könsstymning av flickor och kvinnor ska stärkas och utvecklas. Dessa utvecklingsområden delas in under följande kategorier:

- Den nationella samordningen,
- Målsättningarna i den nationella strategin,
- Legala hinder och gränsdragningsproblematik i lagstiftningen.

Den nationella samordningen

- Regeringsuppdrag om erfarenhets- och kunskapsutbyte och nationell samordning av arbetet på området är ett viktigt bidrag till utvecklingen på området och bör därför fortsätta. Ett fortsatt regeringsuppdrag bör förtydliga de inskrivna myndigheternas specifika roller och ansvar. En relevant aktör som inte ansvarar för insatserna bör ges i uppdrag att följa upp den nationella samordningen. Även relevanta verksamheter och organisationer bör ges möjlighet att bidra till erfarenhets- och kunskapsutbytet. För att kunna arbeta utifrån ett funktionshinderperspektiv så är Myndigheten för delaktighet (MFD) en relevant aktör som i fortsättningen bör ingå i ett sådant uppdrag.

Målsättningarna i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld

- Det behöver undersökas vilket typ av stöd, i form av verktyg⁹ och kunskap, det finns behov av hos skolpersonal inklusive elevhälsan och fritidsledare för att bedriva ett förebyggande arbete mot könsstymning. Baserat på resultat bör stöd vidare tas fram.
- Det behövs ett fortsatt och utökat uppdrag om informationsinsatser riktat till en bredare målgrupp av yrkesverksamma. Särskilt fokus bör ligga på att involvera pojkar och män i det förebyggande arbetet.

Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn

- Det finns behov av fler verksamheter inom hälso- och sjukvården, på fler platser i landet, som har samlad kunskap och erfarenhet av bemötande och vård till flickor och kvinnor som utsatts för könsstymning, likt Amel-mottagningen och Vulva-mottagningen.
- Socialstyrelsen bör få ett nytt regeringsuppdrag som handlar om att implementera och följa upp användningen av Socialstyrelsens kunskapsstöd, utbildning och andra stödmaterial på området i syfte att skapa en mer jämlik vård.

⁹ Med verktyg avses här exempelvis arbetssätt, samtalsstöd, stödmaterial kring bemötande/sekretess/vidarermittning, rutiner, riktlinjer m.m.

- Det finns behov av en utvärdering av ungdomsmottagningarnas arbetsmetoder och verktyg för att presentera goda exempel för en samordning och effektivisering av ungdomsmottagningarnas verksamheter
- Fler insatser för att nå målgruppen kvinnor över 40 år, som lever med fysiska eller psykiska konsekvenser av könsstympling, behöver initieras.

Effektivare brottsbekämpning

- Ett fortsatt uppdrag avseende informationsinsatser, där fler yrkesverksamma får kunskap, bland annat om vikten av polisanmälan, i syfte att bidra till en effektivare brottsbekämpning.
- Det finns behov av att yrkesverksamma inom rättsväsendet får fortsatt kompetensutveckling på området.

Förbättrad kunskap och metodutveckling

- Jämställdhetsmyndigheten bör få i uppdrag att genomföra en fördjupad analys av kunskapsunderlaget som SBU har tagit fram, med syfte att identifiera relevanta interventioner för ett förebyggande arbete som särskilt bör utvecklas, prövas och utvärderas i syfte att hitta evidens.
- Det bör prioriteras uppdrag till myndigheter vilka innefattar medel till långsiktig utvärderingsforskning av metoder och arbetssätt för ett förebyggande arbete. Medlen bör också ses som en möjlighet att bidra med kunskapshöjande insatser och erfarenhetsutbyten mellan forskning och praktik.
- Lämplig myndighet bör ges i uppdrag att utreda och föra fram rekommendationer vad gäller att ställa frågor om könsstympling i enkät och undersökningar i samverkan med relevanta aktörer.

Legala hinder och gränsdragningsproblematik i lagstiftningen, bl.a.

- Ordet "flickor" bör adderas i namnet på Lag med förbud mot könsstympling av kvinnor i syfte att stärka barnrättsperspektivet.
- Definitionen av könsstympling i svensk lagstiftning är för snäv och bör därför ses över och formuleras i enlighet med den internationellt erkända definitionen.
- Det bör införas en sekretessbrytande regel i OSL för anmälan till polis om förberedelse, stämpling och underlåtelse att avslöja könsstymplingsbrott mot en kvinna över 18 år.
- Lagstiftaren behöver tydliggöra gränsdragningen mellan kosmetisk intymkirurgi, oskuldsoperationer och könsstympling.
- Det bör utredas om ansvar i bestämmelsen könsstymplingsbrott kan formuleras likt ansvar vid barnäktenskapsbrott, där det är tillräckligt att förmå eller tillåta detta.

UPPDRAG ATT FÖREBYGGA OCH BEKÄMPA KÖNSSTYMPNING AV FLICKOR OCH KVINNOR

Att förebygga könsstympning av flickor och kvinnor är en angelägen fråga, såväl på nationell som global nivå. Flera internationella konventioner¹⁰ och även ett av FN:s globala hållbarhetsmål, mål fem i Agenda 2030, betonar vikten av att förebygga och bekämpa sedvänjan.¹¹ Världshälsoorganisationen (WHO) antog 2008 en resolution om avskaffande av könsstympning av flickor och kvinnor där man betonade vikten av samordnade åtgärder inom alla sektorer.¹² Följande regeringsuppdrag har genomförts med utgångspunkt i dessa internationella åtaganden.

Enskilda insatser

Regeringen gav i april 2021 uppdrag till ett flertal myndigheter att, genom fem enskilda och gemensamma insatser, arbeta för att förebygga och bekämpa könsstympning av flickor och kvinnor (A2021/01029). Jämställdhetsmyndigheten, Länsstyrelsen Östergötlands län-Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH, tidigare Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck), Socialstyrelsen, Migrationsverket, Rättsmedicinalverket, Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Myndigheten för stöd till trossamfund (SST) fick både gemensamma samt enskilda insatser att genomföra inom ramen för regeringsuppdraget. Även länsstyrelserna och Skolverket har bidragit till genomförandet och synpunkter har inom vissa delar inhämtats från Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd, Brottsförebyggande rådet, Myndigheten för delaktighet, Domstolsverket, Sveriges kommuner och regioner samt Enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden på Utrikesdepartementet. Uppdraget skulle även genomföras med ett funktionshinderperspektiv.¹³

Jämställdhetsmyndigheten har inom ramen för regeringsuppdraget haft särskilt ansvar för följande två insatser:

- *Utveckla arbetssätt och metoder för förebyggande arbete mot könsstympning.* Myndigheten har haft i uppdrag att, med utgångspunkt i tidigare inventeringar¹⁴, identifiera en metod som bedöms ha potential att vara verkningsfull i en svensk kontext.¹⁵ Inom

10 Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet, (Istanbulkonventionen) Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW) och Convention on the Rights of the Child (Barnkonventionen).

11 Agenda 2030, mål 5 om Jämställdhet, delmål 5.3. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/agenda-2030-mal-5-jamstalldhet/>

12 World Health Assembly, 61. (2008). Female genital mutilation. World Health Organization <https://apps.who.int/iris/handle/10665/23532>

13 Regeringsbeslut(A2021/01029) <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2021/05/uppdrag-att-forebygga-och-bekampa-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor/>

14 Jämställdhetsmyndigheten (2021) Att förebygga könsstympning av flickor och kvinnor- En kartläggning <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/att-forebygga-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor/>

15 Tidigare uppdrag om effektiva arbetssätt och metoder för informationsspridning gällande könsstympning av flickor och kvinnor (A2020/02621) beslutades av regeringen att uppgå i denna insats.

ramen för insatsen har myndigheten uppdragit åt en forskare att genomföra en intervjustudie av en pågående intervention, samt ta fram en plan för hur metoden ska följas, förvaltas och utvecklas under längre tid. Av planen framgår även ytterligare insatser som bedöms krävas för att metoden ska anses vara evidensbaserad. Inom ramen för detta arbete har synpunkter inledningsvis inhämtats från Socialstyrelsen och Brottsförebyggande rådet.

Effektiva interventioner för ett förebyggande arbete har tidigare identifierats som en brist.¹⁶ Jämställdhetsmyndigheten gav därför SBU i uppdrag att ta fram ett kunskapsunderlag avseende detta.

- *Samordna, bidra till erfarenhetsutbyte och följa upp det arbetet mot könsstymning av flickor och kvinnor som bedrivs av myndigheter och andra relevanta aktörer.* Arbetet har planerats och genomförts gemensamt med NCH, när de har haft möjlighet, och övriga ovannämnda aktörer har bidragit till erfarenhetsutbytet och uppföljningen. Synpunkter och kunskap har inhämtats från Domstolsverket. Även civilsamhällesaktörer har bjudits in till kunskapsutbyten. Svenska och internationella forskningsresultat med fokus på interventioner för ett förebyggande arbete har inhämtats. Jämställdhetsmyndigheten lämnar även, i enlighet med regeringsuppdraget, en analys av utvecklingen inom området och identifierade utvecklingsbehov samt en beskrivning av de legala hinder som har identifierats inom ramen för denna slutredovisning. Jämställdhetsmyndigheten lämnade en delredovisning av insatserna i februari 2022.¹⁷

Gemensamma insatser med andra myndigheter

Övriga insatser, som listas nedan, har Jämställdhetsmyndigheten ingått i som samverkans- samt samarbetsaktör.

- *Kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt*
NCH har haft särskilt ansvar vad gäller att stödja och samordna arbete med att genomföra kunskapshöjande insatser. Insatserna har utgått ifrån kartläggningar som Socialstyrelsen, Migrationsverket, Rättsmedicinalverket, Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten genomfört inom sina ansvarsområden med fokus på behovet av kunskapshöjande insatser och utvecklade arbetssätt. Insatsen redovisas inom ramen för NCH:s slutredovisning till regeringen där Jämställdhetsmyndigheten haft möjlighet att lämna synpunkter.
- *Informationsinsatser*
NCH har även haft särskilt ansvar för att planera och genomföra informationsinsatser riktade till flickor och kvinnor som kan ha blivit utsatta eller riskerar att utsättas för könsstymning samt till anhöriga och yrkesverksamma. Insatsen har genomförts tillsammans med Jämställdhetsmyndigheten, Socialstyrelsen, Migrationsverket, Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och SST. Även denna del redovisas inom ramen för NCH:s slutredovisning där Jämställdhetsmyndigheten lämnat synpunkter.¹⁸

¹⁶ Jämställdhetsmyndigheten (2021) Att förebygga könsstymning av flickor och kvinnor- En kartläggning <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/att-forebygga-konsstymning-av-flickor-och-kvinnor/>

¹⁷ Jämställdhetsmyndigheten (2022) Arbetet mot könsstymning av flickor och kvinnor- slutredovisning och delredovisningar av Jämställdhetsmyndighetens arbete mot könsstymning av flickor och kvinnor, <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/arbetet-mot-konsstymning-av-flickor-och-kvinnor-2022-5/>

¹⁸ Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (2023) Uppdrag att förebygga och bekämpa könsstymning av flickor och kvinnor (A201/01029): Slutredovisning.

- *Öka kunskap om hedersrelaterade frågor*

Slutligen har även SST haft särskilt ansvar för att öka kunskapen om hedersrelaterade frågor kopplat till trossamfundens verksamhet och vid behov bidra till attitydförändring om könsstymning av flickor och kvinnor med fokus på religiösa ledare. SST har utformat och genomfört flera insatser för att öka kunskapen. I arbetet har SST samarbetat med Jämställdhetsmyndigheten och resultaten redovisas inom ramen för SST:s slutredovisning till regeringen.¹⁹

¹⁹ Myndigheten för stöd till trossamfund (2023) Ökad kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck kopplat till trossamfunden <https://myndighetensst.se/om-oss/uppdrag-fran-regeringen/okad-kunskap-om-hrv-och-kks.html>

UTVECKLING AV ARBETSSÄTT OCH METODER FÖR FÖREBYGGANDE ARBETE

Jämställdhetsmyndigheten fokuserade under genomförandets första del på att undersöka förutsättningarna för att utveckla arbetssätt och metoder. Utmaningar och svårigheter vad gäller detta beskrivs närmare i delredovisningen.²⁰ Inom ramen för uppdraget har Jämställdhetsmyndigheten vidtagit flera åtgärder för att utreda vad som krävs för att det förebyggande arbetet ska kunna utvecklas i Sverige. Detta har dels skett genom att uppdra åt Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) att ta fram ett kunskapsunderlag om förebyggande arbete mot könsstympning av flickor och kvinnor, dels genom att uppdra åt en forskare att genomföra en intervjustudie av en pågående intervention riktad till kvinnor med erfarenhet av könsstympning.

Identifiering av metoder tänkbara för en svensk kontext

Kunskapsunderlag avseende effektiva arbetssätt och metoder

Jämställdhetsmyndigheten gav SBU i uppdrag att ta fram ett kunskapsunderlag avseende effektiva arbetssätt och metoder för att förebygga och bekämpa könsstympning av flickor och kvinnor som är tänkbara för en svensk kontext. Kunskapsunderlaget återfinns i form av en rapport samt en interaktiv karta på SBU:s hemsida.²¹ Kunskapsunderlaget är en kartläggning av systematiska översikter²² som utvärderar preventiva insatser mot könsstympning och som publicerats i vetenskapliga tidskrifter. Kartläggningen är avgränsad till studier utförda i höginkomstländer eller övre medelinkomstländer, för att identifiera insatser som är tänkbara för en svensk kontext. Genom kunskapsunderlaget har Jämställdhetsmyndigheten inhämtat nationella och internationella forskningsresultat, med fokus på förebyggande arbete, i enlighet med uppdragsbeskrivningen.

Jämställdhetsmyndigheten ser att kunskapsunderlaget kan utgöra ett viktigt underlag för att identifiera relevanta interventioner att utveckla, följa och utvärdera i en svensk kontext med syfte att identifiera evidens.

Övergripande resultat som kunskapsunderlaget visar:

- Totalt identifierades 9 systematiska översikter som handlade om forskning gällande effekter av preventiva insatser. Dessa publikationer utgör rapportens huvudresultat.

20 Jämställdhetsmyndigheten (2022) Arbetet mot könsstympning av flickor och kvinnor- slutredovisning och delredovisningar av Jämställdhetsmyndighetens arbete mot könsstympning av flickor och kvinnor. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/arbetet-mot-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor-2022-5/>

21 SBU (2023) Preventiva insatser mot könsstympning av flickor och kvinnor. En kartläggning av systematiska översikter, <https://www.sbu.se/366>

22 En sammanställning av resultat från studier som med systematiska och explicita metoder har identifierats, valts ut och bedömts kritiskt och som avser en specifikt formulerad fråga. En välgjord systematisk översikt ska uppfylla höga krav på tillförlitlighet och reproducerbarhet och följer vissa principer som ska minimera riskerna för att slump eller systematiska fel påverkar slutsatserna.

- Det saknas systematiska översikter som specifikt utvärderat effekten av preventiva insatser som utförts i övre medel- eller höginkomstländer och som har en låg eller måttlig risk för bias.²³ Det saknas dessutom på alla preventionsnivåer. Området utgör därför en vetenskaplig kunskapslucka.
- Framst har systematiska översikter vad gäller insatser riktade till målgruppen hälso- och sjukvårdspersonal som syftar till att informera om eller tillgodose tillgång till vård för könsstympade flickor och kvinnor identifierats.
- Därefter följer förändringsarbete kring normer och beteende kring könsstympning bland de grupper och individer där könsstympning förekommer.
- I kunskapsunderlaget identifierades inga exempel på insatser där förekomst mäts.
- Utöver de nio systematiska översikterna identifierades även en kvalitativ systematisk översikt²⁴ samt 33 relevanta primärstudier²⁵. Ingen av dessa publikationer har bedömts gällande risk för bias.

SBU poängterar att resultaten inte innebär att de insatser som används idag saknar effekt utan att det behövs mer forskning för att veta vilka insatser som fungerar och för vilka effekt saknas. För att komma till bukt med att området är svagt beforskat föreslås ett lärande från den vetenskapliga litteraturen som finns på området som stöd till utformning av program eller insatser som sedan kan utvärderas.

Ett lärande från metoder som använts och utvärderats i högprevalenta länder kan också vara en möjlig väg framåt, även om dessa då kan behöva anpassas och utvärderas i en svensk kontext. En viktig utgångspunkt för forskning framåt bedöms vara att insatser behöver utgå från de behov som personer som kan beröras identifierar, varför det även är viktigt med fortsatt kvalitativ forskning. För att identifiera behovet behövs vidare korrekta uppskattningar av förekomst samt om risk för att utsättas efter migration. Även bättre utvärderingar av långtidsutfall av effekter från insatser är nödvändigt.

SBU lyfter även att det kan behövas validerade bedömningsinstrument eller core outcome sets (COS)²⁶ av värde, något som saknas idag. WHO:s kompendium om indikatorer för forskning i högprevalenta länder och deras etiska riktlinjer att använda vid forskning om könsstympning kan vara relevanta.²⁷

SBU lyfter också fram forskningsfinansiärer som en relevant målgrupp som kan bidra till fältet genom exempelvis riktade medel till forskning om könsstympning.

²³ Risk för systematiskt fel. Ett resultatfel i forskningsprocessen som uppstår i en studies upplägg, genomförande, effektbedömning, publikation eller annan hantering av resultaten och som inte beror på slumpen. Risk för bias kan även appliceras på systematiska fel vid sammanställning av forskning, exempelvis i en systematisk översikt.

²⁴ En systematisk översikt som enbart innehåller kvalitativa studier.

²⁵ En primärstudie är en vetenskaplig undersökning som innebär insamling och analys av originaldata. Primärstudier skiljer sig från sekundärstudier (t ex systematiska översikter), som innebär att tidigare insamlade data analyseras igen utifrån till exempel en ny forskningsfråga eller ett nytt perspektiv, alternativt bara sammanställs med andra liknande studier.

²⁶ När aktörer med kunskap inom fältet gemensamt kommer överens om vilka som är de mest relevanta utfallen inom forskningsfältet.

²⁷ WHO (2022) Ethical considerations in research on female genital mutilation, <https://www.who.int/publications/i/item/9789240040731> UNFPA (2020) Compendium of Indicators on Female Genital Mutilation <https://www.unicef.org/documents/compendium-indicators-female-genital-mutilation>

En metod som har god potential att vara verkningsfull i Sverige

I Jämställdhetsmyndighetens kartläggning som publicerades 2021 undersöktes arbetssätt och metoder mot könsstymning av flickor och kvinnor samt om och i sådana fall hur dessa hade utvärderats. Åtta civilsamhällesorganisationer ingick i kartläggningen.²⁸ Arbetet bedömdes ha lett till en generell kunskaphöjning och att utsatta får tillgång till rätt stöd. Svårigheter med att mäta och följa upp arbetssätt och metoders effektivitet och resultat beskrivs däremot påverka området.²⁹

Mot bakgrund av kartläggningen och en förstudie³⁰ gav Jämställdhetsmyndigheten i uppdrag till universitetslektor/docent Cecilia Kjellgren vid Linnéuniversitetet (nedan forskaren) att genomföra en kvalitativ intervjustudie med kvinnor som deltagit i organisationen Existeras intervention. ”Intervention” ska förstås som ”metod” i sammanhanget.

Forskaren genomförde intervjuerna med ett tjugotal kvinnor i åldern 30–70 som varit i Sverige mellan 7–33 år och som under minst en termin deltagit i Existeras samtalsgrupper. I uppdraget ingick att upprätta en forskningsplan, söka etik tillstånd, planera och genomföra intervjuer samt lämna slutsatser och förslag för hur metoden ska följas, förvaltas och utvecklas över tid. Därtill skulle beskrivningar av vad som krävs för att metoden ska vara evidensbaserad också presenteras. Studien ligger bilagd som underlagsrapport till myndighetens slutredovisning.³¹

Slutredovisningen omhändertar de specifika delar av studien som beskriver eventuell evidens samt plan för hur metoden ska följas, förvaltas och utvecklas under längre tid.

Följa och utvärdera arbetet i syfte att hitta evidens för metoden

Studien kan enligt forskaren inte användas för att utvärdera om interventionen är evidensbaserad. Ett omfattande vetenskapligt arbete som innefattar flera steg vilket enligt forskaren behöver inkludera;

- programteori som beskriver hur interventionen utvecklats och vilka effekter som interventionen är avsedd att leda till,
- interventionens genomförbarhet vilket innefattar om interventionen är accepterad av de som ska utföra den och de som ska ta del av den,
- effekter hos deltagare undersöks utifrån om deras situation förbättrats eller försämrats som kan undersökas genom intervjuer,
- mätverktyg genom exempelvis intervjuer av deltagare i interventionen, för- och eftermätningar och randomiserade kontrollmätningar med kontrollgrupper genomförs,
- systematisk granskning för att se om flera studier har genomförts där personer fått ta del av samma intervention och om studierna identifierat liknande effekter.

Studien som genomfördes kan enligt forskaren betraktas som en första studie, den tredje punktsatsen, vad gäller att undersöka effekter hos deltagare. Trots avsaknad av övriga steg inom ramen för denna intervjustudie drar forskaren slutsatsen att Existeras gruppverksamhet är unik i

28 Verksamheter som ingick i kartläggningen: Afrikas horn Kulturcenter, Female integrity, Skånes horn av Afrika, Action to stop, Existera, ActionAid Sverige, Bygga broar, TRIS (tjejers rätt i samhället).

29 Jämställdhetsmyndigheten (2021) Att förebygga könsstymning av flickor och kvinnor - en kartläggning <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/att-forebygga-konsstymning-av-flickor-och-kvinnor/>

30 Jämställdhetsmyndigheten gav forskaren i uppdrag att undersöka förutsättningar för att vetenskapligt utvärdera någon av insatserna för att förebygga könsstymning av flickor och kvinnor som ingått i myndighetens kartläggning. Verksamheter/projekt som ingick i förstudien var: Bygga broar, Projekt prevention, Origo, TRIS, ActionAid och Existera.

31 Bilaga. Kjellgren, Cecilia (2023): Underlagsrapport: Erfarenheter av deltagande i organisationen Existeras samtalsgrupp - en intervjustudie.

sitt slag i Sverige och att resultatet av studien är lovande med entydigt positiva erfarenheter från deltagande kvinnor. Studien beskriver effekter av att kvinnors tystnad bryts, att de får tillgång till kunskap och möjlighet att dela erfarenheter. Samtalen som förs inom ramen för interventionen ger kvinnorna högre grad av kontroll över tidigare upplevelser och mot bakgrund av detta formulera motstånd mot könsstämpning.

Plan för hur metoden ska följas, förvaltas och utvecklas under längre tid

Interventionen följs i dagsläget genom regelbundna interna diskussioner inom verksamheten. Existera följer fortlöpande utfallet av interventionen genom interna utvärderingar. De deltagare som är analfabeter får möjlighet att använda bilder för att beskriva sina upplevelser och även tillgång till tolk ges. Forskaren lyfter fram att de interna utvärderingarna bör sammanställas för att möjliggöra en överblick. Detta då en väldokumenterad intervention ökar förutsättningarna för det fortsatta interna och externa arbetet. Eftersom efterfrågan från andra kommuner och organisationer ökar så planerar Existera att starta nya grupper.

Studien visar på lovande resultat. När vetenskapliga studier visar på lovande resultat är det viktigt att huvudkomponenter inte tas bort eftersom det skulle leda till att interventionen förändras på ett omfattande sätt och att tidigare resultat inte längre blir tillförlitliga. I Existeras fall har exempelvis samarbetet med Folkets Husby³² och samverkan med specialistmottagningen Amelmottagningen varit viktiga för interventionens utformning och resultat.

Forskaren beskriver vidare flera aspekter av vad som kommer krävas och behovet av långsiktigt arbete för att interventionen ska kunna anses vara evidensbaserad.

Forskaren föreslår att nästa steg i processen kan vara att genomföra en kvantitativ studie där deltagares svar före respektive efter interventionen inhämtas utifrån en rad olika frågeställningar. Forskaren beskriver dock att eventuellt ytterligare studier därefter är förenade med ett flertal utmaningar och svårigheter och etiska dilemman som exempelvis berör randomiserade studier. En sådan studie skulle innebära en slumpmässig fördelning av vissa deltagare till en intervention och andra till en annan eller ingen intervention alls. Forskaren för dock fram detta som ett alternativ som bör ses över och att det kräver en noggrannhet vad gäller genomlysning av metod och undersökning av genomförbarhet med högt ställda krav på etiska förhållningssätt.

Konferens ”Från akademien till praktiken- forskning om hedersrelaterat våld och förtryck samt könsstämpning av flickor och kvinnor”

Jämställdhetsmyndigheten arrangerade en konferens i samarbete med Barnafrid- Linköpings universitet och Åklagarmyndigheten med syfte att tillgängliggöra aktuell forskning om hedersrelaterat våld och förtryck samt könsstämpning av flickor och kvinnor. Konferensen var dels ett led i myndighetens insats att inhämta nationella forskningsresultat på området, dels en gemensam insats inom ramen för ”kunskapshöjande insatser” som NCH ansvarar för. Fem forskare presenterade sin forskning under dagen.³³ Under dagen anordnades även ett panelsamtal med

³² Föreningen Folkets Husby driver den medborgardrivna mötesplatsen Folkets Husby. Med fokus på kultur, folkbildning och samhällsengagemang utifrån de boendes behov erbjuds en plats där olika människor, åsikter och idéer möts.

³³ Forskarna som presenterade under dagen var lektor Runa Baianstovu, doktorand Hanna Cinthio, professor Sara Johnsdotter, universitetslektor Malin Jordal och universitetslektor Cecilia Kjellgren. Forskarna valdes ut genom en ansökningsprocess som bestod av ett antal kriterier, exempelvis särskild relevans för målsättningar i regeringens nationella strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor. Ett 40-tal forskare fick ta del av inbjudan med möjlighet att inkomma med intresseanmälan samt uppmanades att sprida inbjudan till andra relevanta forskare.

representanter från socialtjänsten, Åklagarmyndigheten, hälso- och sjukvården samt NCH med fokus på att ge inspel till akademien.

Av den utvärdering som skickades ut efter konferensen framkom att deltagarna såg att detta var ett tillfälle med bra bredd och flera olika perspektiv. Responsen på tillfället var över lag mycket positiv, och flera deltagare lyfte vikten och behovet av erfarenhetsutbyten mellan forskning och praktik.

Seminarium om utmaningar i datainsamlingsarbetet avseende könsstymning av flickor och kvinnor

Myndigheten har anordnat ett seminarium med fokus på datainsamling inom området könsstymning av flickor och kvinnor. Seminariet utgick från problemformuleringen att det är ett svagt statistiskt kunskapsläge och utmaningar i att exempelvis ställa frågor om könsstymning av flickor och kvinnor inom ramen för enkätstudier. Både internationella aktörer och nationella aktörer bjöds in för att föreläsa.³⁴ I gemensamma dialoger identifierades ett antal områden som viktiga för det fortsatta arbetet:

- Prevalensstudier eller liknande omfattningsstudier skulle bidra till att synliggöra frågan och på så sätt leda till mer träffsäkra åtgärder.
- Utmaning i att det inte råder en konsensus eller finns en gemensam kunskapsbas vad gäller att ställa frågor om könsstymning inom ramen för enkätstudier. Folkhälso-myndigheten presenterade erfarenheter av att det samlats in svar på frågan om utsatthet för könsstymning inom ramen för en enkätundersökning. Resultatet bedömdes inte vara tillförlitligt och användes sedan inte i någon vidare analys. Flera deltagare beskrev att det finns risk med att fortsätta ställa frågor utan att aktörer gör någonting med resultatet genom att det kan påverka målgruppernas förtroende och tillit och riskerar att på lång sikt även påverka viljan till att svara på frågor om könsstymning i enkäter.
- Behovet av stöd till kvantitativ och kvalitativ forskning inom området. Könsstymning har en låg prioritering inom medicinsk forskning. Riktade forskningsmedel i samverkan mellan nationella myndigheter och akademien skulle kunna vara en potentiell väg framåt. Ett exempel på ett sådant initiativ är tidigare nämnda intervjustudie som Jämställdhets-myndigheten uppdrog till forskare Cecilia Kjellgren.
- Mödravården, barnhälsovården, ungdomsmottagningarna och skolpersonal inom elev-hälsan omnämns som relevanta aktörer och arenor för inhämtande av olika slags data. En rad utmaningar beskrivs där bristen på nationell organisering gällande ungdomsmot-tagningarna är en. Jämställdhetsmyndigheten har tidigare lyft bristen på nationell orga-nisering som ett utvecklingsområde.³⁵

Socialstyrelsens uppskattning

Socialstyrelsens publicerade i juni 2023 en ny uppskattning av antalet flickor och kvinnor som kan ha varit utsatta eller riskerar att utsättas för könsstymning i Sverige.³⁶

Baserat på befolkningsunderlag från 2021³⁷ uppskattas att ca 68 000 flickor och kvinnor

³⁴ EIGE, UNFPA samt WHO föreläste. Folkhälsomyndigheten och Socialstyrelsen presenterade.

³⁵ Jämställdhetsmyndigheten (2022) Delredovisning: Arbetet mot könsstymning av flickor och kvinnor (2022:5) <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/arbetet-mot-konsstymning-av-flick-or-och-kvinnor-2022-5/>

³⁶ <https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/pressrum/press/ny-uppskattning-68-000-kvinnor-och-flickor-kan-ha-varit-utsatta-for-konsstymning/>

³⁷ År 2021 var 165 000 utrikes födda flickor och kvinnor från länderna Somalia, Eritrea, Etiopien, Irak, Egypten, Sudan, Gambia samt övriga (totalt ett 30-tal) länder folkbokförda i Sverige.

i Sverige kan ha utsatts för någon typ av könsstympning. Uppskattningen baseras på antalet utrikes födda flickor och kvinnor och förekomsten (prevalensen) av kvinnlig könsstympning i ursprungslandet. Uppskattningen tar även hänsyn till åldern då könsstympning vanligtvis genomförs på flickan i ursprungslandet och åldern vid första migration till Sverige. Migrationen till Sverige måste dessutom ha skett efter den ålder då könsstympning vanligtvis genomförs i ursprungslandet och de måste ha varit folkbokförda i Sverige 2021.

Socialstyrelsen uppskattar vidare att mellan 13 000–23 000 flickor kan befinna sig i risk för att utsättas för någon typ av könsstympning.³⁸ Av det totala antalet flickor i åldrarna 0–18 år från ursprungsländerna motsvarar detta 12–23 procent.³⁹ De flickor som är yngre än den ålder då könsstympning vanligtvis genomförs i ursprungslandet ingår i uppskattningen av antalet flickor som befinner sig i risk för att utsättas.

Att applicera ett funktionshinderperspektiv på arbetet mot könsstympning

Samtliga insatser inom ramen för uppdraget skulle genomföras med ett funktionshinderperspektiv. Myndigheten för delaktighet (MFD) har inom ramen för sitt uppdrag om våld mot personer med funktionsnedsättning genomfört en desktop-studie som innebär att de genom webb-sökningar, intervjuer och andra kontakter kartlagt den kunskap och forskning de kunnat hitta bland annat kopplat till hedersrelaterat våld och förtryck samt könsstympning av flickor och kvinnor. I kartläggningen har man inte kunnat identifiera en enda studie, rapport eller kunskapsunderlag som tar upp faktorn vad gäller funktionsnedsättning i relation till könsstympning. Då det tidigare förts fram att funktionsnedsättning kan påverka sårbarheten för hedersrelaterat våld och förtryck finns skäl till antagande om att det även påverkar sårbarheten för könsstympning.⁴⁰

Vidare beskriver MFD att gynekologiska akutmottagningar, ungdomsmottagningar samt barn- och ungdomspsykiatrien uppgett att de har behov av fördjupad kunskap om bland annat hedersrelaterat våld och förtryck samt könsstympning av flickor och kvinnor utifrån ett funktionshinderperspektiv.⁴¹

Mot bakgrund av detta bristfälliga kunskapsområde så har det inte varit möjligt att vidta särskilda åtgärder för att tillämpa ett funktionshinderperspektiv på insatserna. Däremot kunde Polismyndigheten i sin kartläggning av ärenden, avseende misstänkt könsstympningsbrott, se att det var en påfallande hög grad av brottsoffer där det i utredningen framkom att de hade någon form av funktionsnedsättning. Generellt är det personer i barnens närhet som larmat om misstänkt brottsutsatthet. En förklaring skulle kunna vara att barn och unga med funktionsnedsättning i högre grad har andra utomstående vuxna i sin närhet än andra barn och unga, varpå sannolikheten att upptäcka misstänkt utsatthet för brott kan bli något högre för dessa flickor och kvinnor.⁴²

38 Uppskattningen baseras på europeiska jämställdhetsinstitutets (EIGE) metod från rapporten ”Estimation of girls at risk of female genital mutilation in the European Union; Step-by-step guide 2nd Edition”. Uppskattningen tar hänsyn till risker för första och andra generationens invandrare - alltså såväl utrikes födda som flickor som är födda utanför de länder där kvinnlig könsstympning förekommer och som har minst en förälder som är född i ett av de länderna -, integrationens sannolika effekt på familjens inställning till könsstympning och viljan att fortsätta traditionen efter migrationen samt åldern då könsstympning vanligtvis genomförs på flickan i ursprungslandet.

39 Observera att intervallet mellan låg och hög risk är en uppskattning av antalet flickor 0–18 år som riskerar att utsättas.

40 MFD (2023) Våld mot personer med funktionsnedsättning, <https://www.mfd.se/vart-uppdrag/publikationer/rapport/vald-mot-personer-med-funktionsnedsattning/>

41 MFD (2023) Att förebygga och bekämpa våld mot personer med funktionsnedsättning, <https://www.mfd.se/vart-uppdrag/publikationer/rapport/att-forebygga-och-bekampa-vald-mot-personer-med-funktionsnedsattning/>

42 Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (2023) Uppdrag att förebygga och bekämpa könsstympning av flickor och kvinnor (A2021/01029): Slutredovisning.

MFD har fått ett nytt uppdrag av regeringen med syfte att kartlägga och utveckla stödmaterial om våld mot barn och unga med funktionsnedsättning, samt göra en fördjupad kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck mot personer med funktionsnedsättning. Eftersom könsstymning av flickor och kvinnor kan vara ett uttryck för hedersrelaterat våld och förtryck ser Jämställdhetsmyndigheten att det är av vikt att även denna fråga inkluderas vid genomförandet av uppdraget, i den mån det är möjligt, givet de kunskapsluckor som identifierats på området.⁴³

⁴³ Regeringsbeslut (S2023/02178) <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/06/nytt-uppdrag-ska-skapa-bättre-förutsättningar-för-att-upptäcka-och-forebygga-valdsutsatthet-bland-barn-med-funktionsnedsättning/>

SAMORDNING OCH UPPFÖLJNING

Med syfte att samordna, bidra till erfarenhetsutbyte och följa upp arbetet mot könsstymning av flickor och kvinnor som bedrivs av myndigheter och andra relevanta aktörer, har Jämställdhetsmyndigheten genomfört en rad åtgärder och aktiviteter som presenteras nedan. Samtliga myndigheter som varit inskrivna i uppdraget har lämnat separata redovisningar eller uppföljningar av sitt arbete till NCH som presenterar dessa i sin slutredovisning.⁴⁴ SST lämnar även in en separat redovisning av genomförandet av deras insats i regeringsuppdraget.⁴⁵

Kunskaps- och erfarenhetsutbyte genom tematiska samordningsmöten

Myndigheten har genomfört fem gemensamma samordningsmöten mellan 2021–2023. Samordningsmötena har varit fokuserade på olika teman som utgått från regeringens fyra målsättningar i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor:⁴⁶

- Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld
- Förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn
- Effektivare brottsbekämpning
- Förbättrad kunskap och metodutveckling⁴⁷

Vid samordningsmötena har samtliga myndigheter som ingått i uppdraget och en referensgrupp av verksamheter och organisationer inom det civila samhället deltagit för att bidra till erfarenhets- och kunskapsutbyte.⁴⁸ Referensgruppen har bestått av representanter från organisationer och flera föreningar som samlar relevanta yrkeskärer såsom barnmorskor, skolsköterskor och skolkuratorer.⁴⁹

Nedan framkommer de viktigaste slutsatserna från samordningsmötena.⁵⁰ Följande punkter är Jämställdhetsmyndighetens sammanfattning av diskussioner som fördes under mötena.

44 Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (2023) Uppdrag att förebygga och bekämpa könsstymning av flickor och kvinnor (A2021/01029): Slutredovisning.

45 Myndigheten för stöd till trossamfund (2023) Ökad kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck kopplat till trossamfunden <https://myndighetensst.se/om-oss/uppdrag-fran-regeringen/okad-kunskap-om-hrv-och-kks.html>

46 Första mötet hade fokus på uppstart. Andra mötet tema förebyggande arbete. Tredje mötet tema förbättrad upptäckt och starkare skydd och stöd. Fjärde mötet tema effektivare brottsbekämpning. Femte mötet fokus utvärdering av samordningsmötena. Den fjärde målsättningen i strategin om förbättrad kunskap- och metodutvecklings bedömdes ingå i samtliga tematiska samordningsmöten.

47 Skr. 2016/17:10.

48 Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen, Myndigheten för stöd till trossamfund, Statens skolverk, Migrationsverket, Rättsmedicinalverket, Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Linköpings universitet (Barnafrid) har samtliga, utifrån sitt eget arbete, bidragit till erfarenhetsutbytet och uppföljningen genom att delta på dessa samordningsmöten.

49 ActionAid Sverige, Amel-mottagningen vid Södersjukhuset, Svenska barnmorskeförbundet, Idil-förening, Existera, Sveriges skolkuratorers förening, Riksföreningen för skolsköterskor, Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar (FSUM) och Muniro Hussein (eldsjäl) har varit deltagare i referensgruppen.

50 Det framgår vilka aktörer som deltagit på respektive möte men det framgår inte vilken aktör som gör vilken bedömning. Jämställdhetsmyndigheten har samlat in reflektioner, behov och bedömningar från mötena i sammanfattats i protokoll från respektive möte. Deltagande aktörer har haft möjlighet att lämna synpunkter på protokollen.

Samordningsmöte med fokus på ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld

Det första samordningsmötet hölls med fokus på regeringens första målsättning i den nationella strategin om ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld, med fokus på könsstymning av flickor och kvinnor. Deltagande aktörer förde fram följande punkter som relevanta till arbetet med att nå målsättningen:⁵¹

- För att särskilt fånga upp flickor i skolan identifieras flera professioner i skolan som viktiga. Exempelvis enskilda lärare, skolsköterskor, kuratorer och fritidsledare.
- Förlossningsvården, Barnavårdscentraler, kulturföreningar, trossamfund, SFI-undervisning och Migrationsverket identifieras som särskilt relevanta aktörer för att nå föräldrar i ett förebyggande arbete. Även mer allmänna informationsinsatser betraktas vara sätt att nå denna målgrupp.
- Pojkar och unga män är viktiga målgrupper att särskilt nå med förebyggande insatser.
- Förutsättningar behöver finnas för att kunna möjliggöra korrekt och kvalitativ vidarehänvisning för de yrkesgrupper som möter målgruppen. Gott bemötande exempelvis genom att inte agera fördomsfullt, användning av ord och språkbruk samt tillgång till stöd och vård är två exempel på sådana förutsättningar.
- Tillit och förtroendeskapande processer mellan myndigheter och berörda grupper organiserade i exempelvis lokalt baserade föreningar och organisationer lyfts som ett prioriterat område

Samordningsmöte med fokus på förbättrad upptäckt av våld och starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn

Vid samordningsmötet identifierades följande möjligheter och utmaningar för tre viktiga aktörer som möter målgruppen och som kan upptäcka och ge stöd och vård åt flickor och kvinnor som utsatts för könsstymning:⁵²

- Skolan kan arbeta för en ökad upptäckt, exempelvis genom att ställa frågan om könsstymning vid samtal med elever, vid hälsobesöken⁵³ eller vid andra kontakter med elever. Elevhälsan kan arbeta för ökad upptäckt genom att ha ett nära samarbete med pedagoger och övrig skolpersonal genom att utbilda dem till att vara observanta på tecken på könsstymning. Skolverket har i medskick till denna slutredovisning poängterat att det systematiska kvalitetsarbetet kan inkludera analyser av hälsobesöken på gruppnivå som en del i det förebyggande arbetet. På så sätt säkerställer rektorn att arbetet utförs utifrån lokala behov. Utmaningen som framkom på mötet är dock att kunskapsnivåerna skiljer sig åt både mellan skolpersonal inom elevhälsan och mellan kommuner i landet. Det finns även en osäkerhet kring bemötande och det saknas ofta rutiner och riktlinjer.

51 Vid mötet deltog: Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, Skolverket, Socialstyrelsen, Migrationsverket, Myndigheten för stöd till trossamfund, Polismyndigheten, Barnafrid, Sveriges skolkuratorers förening, Riksföreningen för skolsköterskor, Svenska barmorskeförbundet, Idil-förening, Existera.

52 Vid mötet deltog: Barnafrid, Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen, Migrationsverket, Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Myndigheten för stöd till trossamfund, Action Aid, Idil-förening, Amel-mottagningen, Riksföreningen för skolsköterskor, Sveriges skolkuratorers förening, Föreningen för Sveriges ungdomsmottagningar.

53 2 kap. 27 § Skollag.

- Ungdomsmottagningar (UMO) är en lågtröskelverksamhet som har ett högt förtroendekapital hos målgruppen unga och stor kunskap och kompetens om bemötande när det kommer till frågor som rör psykisk, sexuell och reproduktiv hälsa. Utmaningen är att det saknas ett nationellt uppdrag för UMO vilket försvårar möjligheten bland annat till uppföljning av verksamheterna. Det saknas även en nationell organisering vilket skapar stora skillnader i hur verksamheterna bedrivs över landet.
- Vulva-mottagningen vid Angereds närsjukhus i Göteborg och Amel-mottagningen vid Södersjukhuset i Stockholm är mottagningar med stor kompetens och erfarenhet inom området könsstympning, både utifrån vård och bemötande. En utmaning för dessa mottagningar är att de endast finns placerade på två platser, vilket bidrar till en ojämlik tillgång till vård över landet.

Samordningsmöte med fokus på effektivare brottsbekämpning

Vid samordningsmötet med fokus på effektivare brottsbekämpning, i mars 2023, presenterade Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Rättsmedicinalverket resultaten från sina respektive genomgångar av ärenden rörande misstänka könsstympningsbrott.⁵⁴ Jämställdhetsmyndigheten presenterade även de legala hinder som identifierats inom ramen för uppdraget.⁵⁵ Vid tillfället identifierades följande möjligheter, utmaningar samt utvecklingsområden för att nå målsättningen om en effektivare brottsbekämpning.⁵⁶

- För att en utredning om brott ska kunna inledas behöver det komma till Polismyndigheten eller Åklagarmyndighetens kännedom. Yrkesverksamma som exempelvis socialtjänst, hälso- och sjukvårdspersonal inom MVC, BVC och vårdcentraler eller skol- och förskolepersonal som misstänker att ett brott begåtts eller planeras har en viktig roll när det kommer till att polisanmäla detta. Det finns dock inte alltid en medvetenhet om att det även är brottsligt att förbereda eller försöka begå brottet. Det finns heller inte alltid en medvetenhet om att personer i barnets närhet har en skyldighet att avslöja eller förhindra brott om de känner till att det planeras. Det innebär att flera osjälvständiga brottsformer inte kommer till rättsväsendets kännedom, vilket skulle kunna ha en brottsförebyggande effekt genom att brottsplanen avbryts. Jämställdhetsmyndigheten har under arbetet med uppdraget även fått kännedom om att kunskapen om sekretess och sekretessbrytande bestämmelser brister för många yrkesverksamma inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården som kommer i kontakt med flickor och kvinnor som har utsatts eller riskerar att utsättas för könsstympning. Det är därför viktigt att kunskap om dessa bestämmelser når ut till yrkesverksamma genom utbildning.
- Yrkesverksamma inom offentlig och fristående förskola och skola spelar en viktig roll för att misstanke om könsstympning ska komma till polis och åklagares kännedom. Till skillnad från den lagstadgade skyldighet som finns gällande att anmäla oro till socialtjänsten, finns idag ingen skyldighet för skolan att polisanmäla brott som sker utanför skolan. Det blir upp till varje huvudman att ha riktlinjer kring polisanmälan,

⁵⁴ Resultaten framgår närmare av NCH rapport: Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (2023) Uppdrag att förebygga och bekämpa könsstympning av flickor och kvinnor (A2021/01029): Slutredovisning.

⁵⁵ Legala hinder som identifierats finns på s. 27ff.

⁵⁶ Vid mötet deltog: Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck, Socialstyrelsen, Migrationsverket, Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten, Myndigheten för stöd till trossamfund, Skolverket, Rättsmedicinalverket, Sveriges kommuner och regioner, ActionAid, Amel-mottagningen, Riksföreningen för skolsköterskor, Sveriges skolkuratorers förening, Svenska barnmorskeförbundet, Existera.

något som kan bidra till godtycklighet samt osäkerhet för skolpersonal. I dagsläget agerar skolpersonal i första hand genom att göra en anmälan om oro till socialtjänsten och socialtjänsten gör i sin tur en polisanmälan, om det är i enlighet med barnets bästa. Vid samordningsmötena har det framkommit att denna barnets bästa-bedömning kan skilja sig åt mellan olika myndigheter samt att det kan resultera i att en polisanmälan inte alltid görs av socialtjänsten.

- Den största utmaningen vid utredning av misstänkt könsstympningsbrott är, enligt polis och åklagare, att brottet ofta begåtts för länge sedan och innan det fanns någon sådan anknytning till Sverige som gör att det finns ett berättigat svenskt intresse av utredning och lagföring i Sverige. Andra utmaningar är att det är medicinskt svårt att fastslå att en könsstympning skett, samt att det ofta saknas en känd brottsplats, brottstid eller gärningsperson. Till följd av att det är relativt få ärenden som kommer till polis/åklagares kännedom saknas dessutom ofta erfarenhet och rutin att hantera dessa ärenden.
- Ytterligare en utmaning och ett viktigt utvecklingsområde är behovet av ökad kvalitet i rättsintyg. Det är viktigt att underlivsundersökningar utförs av läkare med särskild kunskap om könsstympning och vid behov tillsammans med annan specialistläkare. Det är också viktigt att det finns en enhetlighet i utformande av rättsintyg och att de skrivs av läkare med vana att skriva rättsintyg.⁵⁷

Utvärdering av samordningsmötena

Den anonyma utvärderingen av samordningsmötena visar att majoriteten av deltagarna upplevt mötena som meningsfulla samt att de lett till en ökad förståelse och samsyn vad gäller vikten av samverkan i arbetet.

Andra positiva slutsatser deltagande aktörer beskriver i utvärderingen är behovet av att liknande samordningsmöten med samma syfte fortsätter. Kopplingen till de fyra målsättningarna i den nationella strategin uppfattas ha gett ett tydligt ramverk. Däremot lyfts även upplevelser av förvirring vad gäller myndigheters roller och ansvarsområden. En majoritet av de svarande uppger att det finns behov av mer tydlighet vad gäller roller och ansvarsområden och att parallella uppdrag till myndigheter bedöms vara skäl till detta. När regeringsuppdraget påbörjades under 2021 genomfördes det även verksamhetsprioriteringar internt på NCH vilket bland annat ledde till att myndigheter med huvudansvar för planering av insatser inte kunde starta upp arbetet gemensamt.

Myndighetens samordning bedöms ha gett ökad kunskap för samtliga deltagande aktörers arbete och varit bidragande till att skapa gemensamma mål. Deltagare beskriver att samordningsmötena varit motivationshöjande och lett till att kontaktvägarna mellan myndigheter blivit kortare och därmed förenklat processen att ta kontakt med varandra i olika situationer kopplat till arbetet inom området. Även deltagare från referensgruppen lyfts som särskilt positivt då det lett till informationsutbyte och perspektiv på arbetet utöver inskrivna myndigheter.

Däremot svarar en majoritet av deltagarna att det finns behov av mer tydlighet vad gäller roller och ansvarsområden.

⁵⁷ Se mer om legala hinder s. 27 ff.

Digital sammanställning för ett långsiktigt kunskaps- och erfarenhetsutbyte

Jämställdhetsmyndigheten har lanserat en digital sammanställning av material och produkter som tagits fram av aktörer på nationell, regional och kommunal nivå som ett led i samordningen. Syftet med att ta fram en digital sammanställning av arbetet inom området är att bidra till erfarenhetsutbyte och kunskapsspridning. Material i form av exempelvis handlingsplaner och vårdprogram eller metodmaterial har inventerats och ingår i sammanställningen som finns på Jämställdhetsmyndighetens hemsida.⁵⁸ Sammanställning går även att filtrera utifrån ett antal kategoriseringar som bygger på de fyra målsättningarna i den nationella strategin. Sammanställningen kan användas av exempelvis yrkesverksamma som letar efter sådant som handlingsplaner mot könsstympling för att inspireras vid framtagandet av eget material.

Det finns möjlighet att som användare skicka in ytterligare information som bedöms vara relevant för spridning via sammanställningen, detta via ett formulär på hemsidan. Myndigheten förvaltar och uppdaterar innehållet löpande.⁵⁹

Synpunkter från Domstolsverket och Nämndemännens riksförbund

Jämställdhetsmyndigheten ska enligt uppdraget inhämta synpunkter och kunskap från Domstolsverket. Synpunkter inhämtades även från Domstolsakademien som ansvarar för kompetensutveckling av jurister i den dömande verksamheten inom Sveriges domstolar, en verksamhet som bedrivs inom ramen för Domstolsverkets uppdrag.⁶⁰

Utöver Domstolsverket och Domstolsakademien identifierade även myndigheten att nämndemän är en viktig aktör att inhämta kunskap och synpunkter från. En dialog inleddes därför även med Nämndemännens riksförbund som bland annat ska tillvarata och bevaka Sveriges nämndemäns intressen i frågor av betydelse inom rättsväsendet.⁶¹

Frågor ställdes skriftligen samt muntligen om pågående eller tidigare arbete med området hedersrelaterat våld och förtryck generellt och könsstympling av flickor och kvinnor specifikt. Det ställdes även frågor om utbildningsinsatser och utbildningsbehov samt hur kunskap om de bevisvärigheter som finns kring könsstympling kan nå ut till domare och nämndemän.

Sammanfattning av dialog med Domstolsverket och Domstolsakademien

- Domstolsverket har inte bedrivit något arbete inom området könsstympling av flickor och kvinnor eftersom det inte ligger inom ramen för deras uppdrag.
- När det kommer till bevisvärigheter kopplat till könsstymplingsbrottet menar Domstolsverket att detta är ett ansvar som bör åligga åklagaren i det aktuella fallet.
- Domstolsverket ansvarar inte för utbildningsinsatser i sakfrågor till nämndemän och anser inte heller att nämndemän behöver sakkunskap i frågan om könsstympling av flickor och kvinnor.
- Inom ramen för Domstolsakademins kursutbud berörs inte könsstymplingsbrottet i någon del idag. Däremot tillhandahåller akademien kursen ”I hederns namn” där området hedersrelaterat våld och förtryck berörs utifrån flera olika perspektiv genom att bjuda in externa föreläsare.

⁵⁸ Länk till sammanställningen: <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/konsstympling-av-flickor-och-kvinnor/sammanstallning-av-arbete-mot-konsstympling>

⁵⁹ Synpunkter på innehåll och användningsområde av sammanställningen har inhämtats från bland andra Sveriges kommuner och regioner (SKR), länsstyrelserna samt Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF).

⁶⁰ <https://www.domstol.se/domstolsakademien/>

⁶¹ <https://nmrf.se/forbundet/>

- Utbildning om ny lagstiftning på området (exempelvis hedersmotiv som straffskärpningsgrund, brottet hedersförtryck, barnäktenskap, avskaffande av preskriptionstid för könsstympningsbrott osv.) har inte inkluderats i någon av kurserna, men har berörts av externa föreläsare.

Sammanfattning av dialog med Nämndemännens riksförbund (NMRF)

- I ett skriftligt underlag som inkommit från NMRF så framkommer att det finns ett stort utbildningsbehov i frågan om könsstympning av flickor och kvinnor bland nämndemännen.
- NMRF lyfter att det är av vikt att de i sin dömande roll förstår innebörden och komplexiteten kring hedersrelaterat våld och förtryck generellt och könsstympning specifikt.
- NMRF har under lång tid påtalat behovet av förbättrad, fördjupad och breddad utbildning i ett stort antal frågor. Egna initiativ till utbildningsinsatser på lokal och central nivå genom webinarium har tagits exempelvis inom vårdnad, boende och umgänge, barnkonventionen samt våld i nära relationer. Dessa utbildningar har uppskattats av deltagarna och kompetensen bedöms ha ökat.

Identifierade legala hinder och gränsdragningsproblematik i lagstiftningen

Jämställdhetsmyndigheten har i sin delredovisning av uppdraget, utrett, identifierat och presenterat legala hinder kopplat till sekretess mellan myndigheter och möjligheten för barn att själva initiera eller genomgå en vårdåtgärd utan vårdnadshavares samtycke eller kännedom.⁶² I denna slutredovisning har myndigheten, i samverkan med övriga inskrivna myndigheter i uppdraget, identifierat legala hinder och gränsdragningsproblematik i lagstiftningen inom områdena; brottsrubriceringen och rekvisiten, könsstympning av vuxna kvinnor samt bevisvärigheter.

Brottsrubricering och rekvisiten för bestämmelsen

Brottsrubriceringens utformning

Jämställdhetsmyndigheten anser att namnet på lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor är missvisande. Enligt Världshälsoorganisationen (WHO) är majoriteten av de som utsätts för könsstympning flickor under 15 år.⁶³ Polismyndighetens kartläggning av ärenden framkom även att endast 7 % av brottsoffren var över 18 år när polisanmälan gjordes.⁶⁴ Det utgör visserligen inte ett legalt hinder mot att tillämpa bestämmelsen, men Jämställdhetsmyndigheten anser att det kan ha en negativ påverkan för förståelsen av könsstympning och vem som utsätts. Ett inkluderande av ordet flickor i lagens titel skulle tydliggöra att det främst är flickor som utsätts och dessutom stärka barnrättsperspektivet. Det bör även fortsättningsvis framgå av lagens titel att också kvinnor kan utsättas.

⁶² Jämställdhetsmyndigheten (2022) Delredovisning: Arbetet mot könsstympning av flickor och kvinnor <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/arbetet-mot-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor-2022-5/>

⁶³ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation>

⁶⁴ Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (2023) Uppdrag att förebygga och bekämpa könsstympning av flickor och kvinnor (A201/01029): Slutredovisning.

Rekvisiten

I den svenska lagtexten framgår det att ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen som sker i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar, inte får utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte.⁶⁵ Rekvisiten i bestämmelsen kan utgöra ett legalt hinder utifrån att denna definition av könsstympning är snävare än den internationellt erkända definitionen (WHO) som utöver delvis eller helt borttagande av de yttre kvinnliga könsorganen också inkluderar annan skada som åsamkas de kvinnliga könsorganen utan medicinskt syfte. WHO delar in könsstympning i fyra olika typer.

- Typ 1: Delar av eller hela klitoristoppen och ibland även förhuden på klitoris skärs bort.
- Typ 2: Hela eller delar av klitoristoppen och de inre blygdläpparna tas bort. Ibland tas även de yttre blygdläpparna bort.
- Typ 3: Den vaginala öppningen förminskas genom att inre eller yttre blygdläppar skärs i och sys ihop. En mindre öppning lämnas öppet för att kiss och mensblod ska kunna komma ut. Det är vanligt att även klitoristoppen tas bort. Kallas även infibulation.
- Typ 4: Andra skadliga ingrepp som till exempel prickning (att klitoris sticks med ett vasst föremål), snittning, skrapning eller att man bränner klitoris och omgivande vävnad.⁶⁶

Rekvisiten i bestämmelsen kan utgöra ett legalt hinder när det kommer till polis och åklagares möjlighet att utreda och åtala för en könsstympning som faller inom ramen för en typ 4, dvs. prickning, skrapning, bränning och liknande ingrepp. De ingrepp som faller inom ramen för en typ 4 är inte alltid att bedöma som en stympning, eller något som leder till bestående förändringar eller åsamkar skada på de yttre könsorganen enligt svensk lagstiftning. Ibland uppkommer enbart skador på de inre könsorganen⁶⁷ och ibland ingen märkbar skada eller bestående förändring alls. Samtliga av dessa ingrepp är dock skadliga och utan medicinska fördelar för den som blir utsatt och bör således inbegripas i brottet.

Könsstympning av vuxna kvinnor

Sekretess i förhållande till vuxna

En uppgift om misstanke om ett begånget brott som framkommer inom hälso- och sjukvård eller socialtjänst får lämnas till brottsutredande myndigheter utan hinder av sekretess, om det handlar om ett utfört brott där inget lindrigare straff än fängelse i ett år är föreskrivet.⁶⁸ Eftersom könsstympningsbrott av normalgraden har en straffskala på lägst två år och högst fem år kan en sådan uppgift lämnas till Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten utan hinder av sekretess och oberoende av offrets/målsägandens ålder. Även försök till könsstympningsbrott är sekretessbrytande.⁶⁹

⁶⁵ 1 § Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor.

⁶⁶ <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation>

⁶⁷ Se exempelvis gishiri: [NGA CPIN Female genital mutilation \(publishing.service.gov.uk\)](https://www.publishing.service.gov.uk)

⁶⁸ 10 kap. 23 § offentlighets- och sekretesslag (2009:400) (OSL).

⁶⁹ 10 kap. 23 § OSL, 2 § Lag med förbud mot könsstympning av kvinnor, 23 kap. 1 § Brottsbalken.

För anmälan till polis om förberedelse, stämpling eller underlåtelse att avslöja brott mot en kvinna över 18 år finns däremot ingen sekretessbrytande regel i OSL. Det kan anses utgöra ett legalt hinder som försvårar möjligheten för polis att utreda ett förestående brott och förhindra att en könsstympning av en vuxen kvinna sker.

Återstympning eller återförslutning av könsstympning

Inom vissa kulturella grupper som praktiserar könsstympning förekommer det att den skadliga sedvänjan sker vid upprepade tillfällen, vilket kallas återstympning eller reinfibulation.⁷⁰ Det kan exempelvis ske i samband med en förlossning. Återstympning är straffbart i Sverige då det faller inom ramen för brottet könsstympning, och får inte utföras trots att patienten samtycker, själv begär eller önskar det. Det har förekommit att personal inom hälso- och sjukvården vid ett par tillfällen har återstympat kvinnor efter förlossningar i Sverige, trots att det inte är tillåtet.⁷¹

Det finns inget legalt hinder för åtal av hälso- och sjukvårdspersonal enligt ovan, men myndigheten anser att det bör övervägas en informationsinsats till hälso- och sjukvården om att detta är straffbart och klassas som könsstympning.

Gränsdragning mellan könsstympning, kosmetisk intimkirurgi samt oskuldsoperationer

Det finns en gränsdragningsproblematik mellan kosmetisk intimkirurgi, s.k. oskuldsoperationer/hymenoperationer och könsstympning av flickor och kvinnor eftersom formuleringen i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor inbegriper alla ingrepp som syftar till att stympta eller åstadkomma bestående förändringar i de kvinnliga yttre könsorganen. Idag överlåts det till den behandlande läkaren att göra en professionell bedömning i varje enskilt fall. Denna gränsdragningsproblematik finns inringad i förarbetet till lag (2021:363) om estetiska och kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar.⁷²

I en utredning, som lämnades till regeringen i juli 2023 föreslås en kriminalisering av s.k. oskuldskontroller och oskuldsoperationer. Oskuldsoperationer eller oskuldsingrepp föreslås inkluderas som en särreglerad brottsrubricering i lag med förbud mot könsstympning av kvinnor. Att den föreslås bli särreglerad innebär att den inte ska klassas som könsstympning.⁷³

Den gränsdragningsproblematik mellan intimkirurgi, könsstympning och oskulds-/hymenoperationer som finns på området kvarstår och bör ses över, för att ge en tydlig vägledning. Det finns idag en risk för otydlighet på området för läkare som behöver göra en bedömning av syftet med ett ingrepp, exempelvis om det handlar om en försnävningsoperation av vaginan av estetiska eller sexuella skäl eller om det är en återförslutning/återstympning efter förlossning utifrån den utbredda uppfattningen om att maken inte kan få sexuell njutning om kvinnan inte sys ihop igen efter en förlossning.⁷⁴

70 Se exempelvis Migrationsverkets Lifosrapport: Somalia – Kvinnlig könsstympning.

71 B 13579-22 Göteborgs tingsrätt.

72 Prop. 2020/21:57. Regeringen, JO och Vårdförbundet anser att skiljelinjen inte kan reduceras enbart till syftet med ingreppet. Man lyfter att det finns en oklarhet kring under vilka förutsättningar kirurgiska förändringar av de kvinnliga yttre könsorganen kan anses tillåtna, utöver de fall när sådana ingrepp görs av medicinska skäl eller är tillåtna enligt speciallag. Det föranleder att ansvarig läkare utifrån rådande omständigheter ska bedöma orsakerna till kvinnans önskan att göra ingrepp, samt huruvida ingreppets art och det förväntade resultatet är förenligt med medicinsk etik.

73 SOU 2023:37 Förstärkt skydd för den personliga integriteten.

74 Se exempelvis Migrationsverkets Lifosrapport: Somalia – Kvinnlig könsstympning, sid. 36.

Bevisvärigheter

Rättsintyg

En problematik som påverkar åklagares och polisers möjlighet att utreda och väcka åtal för könsstympningsbrott är utfärdande av rättsintyg som inte håller den kvalité som krävs för att det ska kunna användas som bevisning vid ett eventuellt åtal. Bristande kunskap om de olika typerna av könsstympning och huruvida det vid en underlivsundersökning går att fastställa om en sådan skett och i så fall vilken typ av könsstympning det handlar om, resulterar i bristfälliga rättsintyg.

På grund av naturliga variationer i de kvinnliga könsorganen är det i princip bara vid typ 3, eller s.k. infibulation som det vid en underlivsundersökning går att bekräfta att en könsstympning har utförts. För att kunna bekräfta detta vid någon av de andra typerna krävs det att läkaren har särskild kompetens och erfarenhet av att undersöka flickor och kvinnor som utsatts för könsstympning. Vid vissa typer av könsstympning som faller inom ramen för typ 1 och typ 4 kan inte ens läkare som har denna kompetens, genom en underlivsundersökning, fastställa huruvida ett sådant ingrepp har skett eller inte. Denna problematik har lett till att det i vissa ärenden som aktualiserats har utfärdats rättsintyg av en läkare utan särskild kompetens där könsstympning helt avfärdats efter en underlivsundersökning, trots att detta inte varit möjligt att fastställa.

Jämställdhetsmyndigheten bedömer att detta kan anses utgöra ett legalt hinder och ser därför att finns anledning för Rättsmedicinalverket att meddela närmare föreskrifter om ett rättsintygs utformning och innehåll när det kommer till undersökning och utfärdande av rättsintyg rörande misstänkt könsstympning. Utformningen av föreskrifter bör ske efter dialog med Åklagarmyndigheten, Polismyndigheten och Socialstyrelsen.⁷⁵ Föreskrifterna är relevanta för att säkerställa att den som utför en undersökning och utfärdar ett rättsintyg rörande misstänkt könsstympning har tydliga riktlinjer kring utformning och innehåll att förhålla sig till.

Utöver detta är det av vikt att det finns utarbetade strukturer för hur det kan säkerställas att dessa undersökningar genomförs av någon med särskild kunskap om könsstympning, exempelvis att den utförs gemensamt av rättsläkare/barnläkare/ gynekolog samt att rättsintyget skrivs av rättsläkare.

Rättsmedicinalverket bör också inkludera rättsintyg vid misstänkt könsstympning i arbetet med uppdraget om att utveckla arbetet med rättsintyg.⁷⁶ Särskilt relevant blir detta när det handlar om att förbättra förutsättningarna för myndighetens interna kunskapsuppbyggnad och spridning av denna.

När samtycke till undersökning saknas

Samtycke krävs inte från vårdnadshavare eller målsägande för att utfärda rättsintyg vid misstanke om könsstympning av flickor under 18 år.⁷⁷ Däremot krävs alltid samtycke från målsägande till att genomgå en läkarundersökning i syfte att utfärda ett rättsintyg.⁷⁸

Ett barn ska förordnas en särskild företrädare när barnets vårdnadshavare är misstänkta för brott. En särskild företrädare ska också förordnas när en vårdnadshavare har ett sådant

⁷⁵ 5 § Förordning (2005:1063) om rättsintyg i anledning av brott, <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/departementsserien-och-promemorior/2021/06/okad-kvalitet-i-rattssintyg/>

⁷⁶ Ju2023/01163 <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2023/05/uppdrag-om-att-utveckla-arbetet-med-rattssintyg/>.

⁷⁷ 5 § 3 p. lag om rättsintyg i anledning av brott.

⁷⁸ 4 § lag om rättsintyg i anledning av brott.

förhållande till den misstänkte att det kan antas att barnets rätt inte kommer att tillvaratas, till exempel när en närstående som inte är vårdnadshavare kan misstänkas för brott. Den särskilda företrädaren kan då lämna samtycke till att en rättsmedicinsk undersökning ska genomföras, men om barnet är gammalt nog att uttrycka sin åsikt, och barnet motsätter sig en undersökning så genomförs inte en undersökning mot barnets vilja. Enligt Socialstyrelsen har barn från 12 års ålder i princip uppnått en sådan ålder att barnets vilja bör respekteras.⁷⁹ För att förbättra förutsättningarna för att samtycke ska kunna inhämtas är det av vikt att barnet får tillräcklig och anpassad information om hur en sådan undersökning går till.

Var och en är enligt grundlagen skyddad från påtvingade kroppsliga ingrepp som en sådan underlivsundersökning innebär.⁸⁰ Barnets rätt till kroppslig integritet ska inte inskränkas, men Jämställdhetsmyndigheten ser att det kan utgöra ett legalt hinder när det kommer till att utreda en misstänkt könsstympling där samtycke till en medicinsk undersökning saknas. Eftersom barn som befinner sig i en hederskontext många gånger upplever stora påtryckningar från personer i sin omgivning så kan detta påverka barnets möjlighet att medverka i en utredningsprocess.

Det är i dessa fall angeläget att förundersökningsledaren i utredningsarbetet har övervägt och uttömt samtliga möjligheter att samla bevis, inklusive utnyttjat möjligheten att använda tvångsmedel och hemliga tvångsmedel, för att säkerställa att ett åtal inte endast är beroende av ett rättsintyg som baseras på en underlivsundersökning. I en av de senare svenska domarna friades de åtalade från medhjälp till könsstymplingsbrott, men domstolen fann könsstymplingen styrkt, trots avsaknad av medicinsk dokumentation.⁸¹

Barns berättelser som inte uppnår de krav som ställs i rättsprocessen

Ett hinder som kan uppstå vid tillämpning av lagstiftning är då den berättelse som barnet lämnar inte uppnår de krav som ställs i rättsprocessen vid misstänkt könsstympling. Det rör framför allt yngre flickor eller flickor med en intellektuell funktionsnedsättning där individen inte kan lämna en sammanhängande berättelse av brottet, på samma vis som en vuxen kan avseende tid, rum och skeendet, men där myndigheter har fått indikationer om att könsstympling skett men det inte genom en underlivsundersökning går att fastställa att övergreppet ägt rum, exempelvis vid s.k. prickning.

Precis som vid avsaknad av samtycke är det i dessa fall viktigt att barnet får tillräcklig och anpassad information utifrån ålder och funktionsförmåga, samt att förundersökningsledaren har övervägt och uttömt samtliga möjligheter att samla bevis.

Vårdnadshavares ansvar vid underlåtenhet att avslöja brott

Könsstympling av flickor och kvinnor är ett övergrepp och en kränkning av mänskliga rättigheter oavsett var eller av vem det utförs. Historiskt sett har könsstympling ofta utförts av utbildade barnmorskor, äldre kvinnor i byn eller barberare. Ett växande problem är dock så kallad medikalisering av ingreppet där stymplingen i stället utförs inom sjukvården.⁸² Det är mot bakgrund av detta mycket ovanligt att det är vårdnadshavare som utför brottet.

I de senaste åtalen som väckts för könsstymplingsbrott i Sverige har föräldrar som är vårdnadshavare endast blivit åtalade för medhjälp eller stämpling. Inget åtal har väckts för

79 Brotts mot barn, Rättslig vägledning 2023:9.

80 2 kap. 5 § Regeringsformen.

81 Mål nr B 1032–22 (Göta hovrätt).

82 <https://unicef.se/fakta/kvinnlig-konsstympling>

underlåtenhet att avslöja brott. Att enbart se vårdnadshavare som utförare eller medhjälpare kan i sig anses utgöra ett hinder då medhjälp eller förberedelsebrotten kan föranleda vissa bevisvårigheter, exempelvis kring frågan om uppsåt och hur involverade föräldrar har varit vid planering och utförande av brottet. Vårdnadshavare har ett ansvar för att skydda sina barn, och misstanke eller vetskap om risk för att en könsstympning kan komma att ske avseende en dotter, exempelvis av släktingar i ett annat land, borde kunna föranleda straffansvar för underlåtenhet att avslöja brott.⁸³ Att förändra denna syn på vårdnadshavares roll är viktigt. Detta då det inte ska vara möjligt att undkomma ansvar för brott i de fall man inte deltagit aktivt i planering eller genomförande, men ändå varit medveten om att brottet varit förestående, eller att det kan komma att genomföras.

För att tydliggöra vårdnadshavarnas ansvar vid könsstympning av flickor bör det utredas om könsstympningsbrottet kan utformas på samma vis som barnäktenskapsbrottet, där vårdnadshavare och andra med motsvarande ansvar döms om de förmår eller tillåter barnet att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse. Även ett helt passivt tillåtande är tillräckligt för straffansvar.

83 Prop. 2005/06:161 s. 71.

JÄMSTÄLLDHETSMYNDIGHETENS ANALYS OCH IDENTIFIERADE UTVECKLINGSOMRÅDEN

Nedan följer Jämställdhetsmyndighetens analys och identifierade utvecklingsområden.⁸⁴ Analysen baseras på utvecklingen inom området och genomförandet av uppdragets insatser som beskrivits i tidigare kapitel och delas in under rubrikerna; Nationell samordning, utvecklingsområden för att nå målsättningarna i den nationella strategin samt identifierade legala hinder och gränsdragningsproblematik i lagstiftningen. De senaste årens satsningar på området har lett till resultat. Myndigheter samverkar kring frågor, fler yrkesgrupper får grundläggande kunskap om könsstympning, fler kvinnor söker vård och får diagnoskod för könsstympning och kunskap om brottet ökar. Trots detta kvarstår många utmaningar. Nedan redovisade utvecklingsområden skulle bidra till att arbetet mot könsstympning av flickor och kvinnor stärks ytterligare utifrån ett hela kedjan-perspektiv. Samtliga inskrivna myndigheter och den tillsatta referensgruppen har även getts möjlighet att inkomma med synpunkter och inspel på analys och identifierade utvecklingsområden.

Utvecklingsområden för den nationella samordningen

Jämställdhetsmyndigheten identifierar att arbetet med en nationell samordning behöver fortsätta. Särskilt bör ett sådant arbete ha fokus på erfarenhetsutbyte mellan statliga och ickestatliga aktörer inom området. Det finns skäl att förtydliga roller och ansvar, samt dela upp aktörerna vid vissa tillfällen då ansvar och roller kan skilja sig åt på ett sätt som påverkar villkoren för dialog. Vidare ser myndigheten behovet av att fortsatt involvera fler aktörer i samordningen utöver statliga myndigheter.

Följande utvecklingsområden bör prioriteras i det fortsatta arbetet:

- Regeringsuppdrag om erfarenhets- och kunskapsutbyte och nationell samordning av arbetet mot könsstympning av flickor och kvinnor, som bedrivs av myndigheter och andra relevanta aktörer är ett viktigt bidrag för utvecklingen på området och bör därför fortsätta. För att undvika oklarheter gällande roller och ansvarsområden bör man i regeringsuppdrag förtydliga detta. Ansvar för förvaltning av uppdragens resultat bör innefattas i roll- och ansvarsbeskrivning. Vidare bör relevant aktör som inte ansvarar för någon insats få i uppdrag att följa upp arbetet. Även andra relevanta verksamheter och organisationer bör ges möjlighet att bidra till erfarenhets- och kunskapsutbytet. För att säkerställa att arbetet med uppdraget bedrivs med ett funktionshinderperspektiv så är MFD en relevant aktör som bör inkluderas i uppdraget. Detta för att den kartläggning och det stödmaterial som tas fram inom deras uppdrag om att upptäcka och förebygga våldsutsatthet bland barn med funktionsnedsättning också ska kunna anpassas och utvecklas för att förebygga och bekämpa könsstympning av flickor och kvinnor med funktionsnedsättning, i den mån det är möjligt utifrån det bristfälliga kunskapsläget om målgruppens utsatthet.⁸⁵

⁸⁴ Enligt instruktion i regeringsuppdrag (A2021/01029).

⁸⁵ <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/06/nytt-uppdrag-ska-skapa-bättre-förutsättning-ar-for-att-upptacka-och-förebygga-valdsutsatthet-bland-barn-med-funktionsnedsättning/>

Utvecklingsområden för att nå målsättningarna i den nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Utvecklingsområden för att nå målsättningen om ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld

Analysen och utvecklingsområden som identifierats för att nå målsättningen om en förbättrad kunskap och metodutveckling fokuserar på vad som krävs för att åtgärda bristen på evidensbaserade förebyggande interventioner. Denna analys och dessa utvecklingsområden för ett förebyggande arbete utgår i stället från vad som framkom under samordningsmötet samt i dialogen med myndigheter och övriga aktörer. Ett förbättrat förebyggande arbete kan även bidra till förbättrad upptäckt av utsatta eller flickor och kvinnor som riskerar att utsättas.

Följande utvecklingsområden bör prioriteras i det fortsatta arbetet:

- Det behöver undersökas vilket typ av stöd i, form av verktyg⁸⁶ och kunskap, det finns behov av hos skolpersonal inklusive elevhälsan och fritidsledare för att bedriva ett förebyggande arbete mot könsstymning. Baserat på resultat bör stöd vidare tas fram och inspiration kan hämtas från tidigare framtaget stödmaterial och utbildningar som riktats till socialtjänsten och hälso- och sjukvården men även material som har tagits fram av Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) samt inom ramen för Jämställdhetsmyndighetens tidigare uppdrag.⁸⁷ Sådant stöd behöver anpassas efter skolans sammanhang och förutsättningar.
- Kulturföreningar, trossamfund, SFI-undervisning och Migrationsverket är samtliga aktörer/arenor som besitter en särskilt viktig roll i att nå berörda målgrupper med fokus på föräldrar och anhöriga. Det vore därför fördelaktigt med ett fortsatt regeringsuppdrag om att ta fram bredare informationsinsatser till dessa målgrupper. I sådana informationsinsatser behöver särskilt fokus ligga på att i större utsträckning involvera pojkar och män i det förebyggande arbetet.

Utvecklingsområden för att nå målsättningen om en ökad upptäckt och förbättrad vård och stöd till utsatta

Informationsmaterialet som tagits fram inom ramen för NCH:s uppdrag om informationsinsatser kommer att riktas till yrkesverksamma inom flera yrkesgrupper såsom skolpersonal, förskolepersonal, socialtjänst m.fl. Därför fokuserar inte Jämställdhetsmyndigheten på informationsinsatser till dessa målgrupper.⁸⁸ Denna analys och dessa utvecklingsområden för en ökad upptäckt och förbättrad vård och stöd till utsatta utgår i stället från vad som framkom under samordningsmötet samt i dialogen med myndigheter och övriga aktörer. Det har identifierats flera utvecklingsområden som rör olika instanser inom hälso- och sjukvården, inklusive ungdomsmottagningar, men även skolans personal inom elevhälsan, utifrån dessa verksamheters möjlighet att upptäcka och/eller ge stöd och vård till målgruppen flickor och kvinnor som utsatts för könsstymning.

⁸⁶ Med verktyg avses här exempelvis arbetssätt, samtalsstöd, stödmaterial kring bemötande/sekretess/vidareremittering, rutiner, riktlinjer m.m.

⁸⁷ Den lilla handboken mot könsstymning av flickor och kvinnor <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/ska-du-jobba-med-jamstalldhet/den-lilla-handboken-mot-konsstymning-av-flickor-och-kvinnor/> som togs fram inom ramen för regeringsuppdrag (S2018/03926/JÄM) <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/forebyggande-arbete-mot-konsstymning-av-flickor-och-kvinnor-2020-10/>

⁸⁸ Länk till könsstymning.se: <https://www.hedersfortryck.se/konsstymning/>

Socialstyrelsens rapport visar att utsatta för könsstympling är en svår grupp att nå, men att det är vanligare att kvinnor söker vård för konsekvenser av könsstympling i samband med graviditet, och att färre flickor under 18 år och kvinnor över 40 år söker vård. Det framkommer även att den vård som tillhandahålls för utsatta är ojämlik över landet.⁸⁹ Även NCH:s målgruppsanalys bekräftar denna bild.⁹⁰ För att arbetet med ökad upptäckt ska bli verkningfullt krävs det att fler upptäcks, hänvisas vidare och får tillgång till den vård och det stöd som de har rätt till och behov av, oberoende av ålder, var i landet man bor, vilken vårdgivare man kommer i kontakt med eller remitteras vidare till.

Följande utvecklingsområden bör prioriteras i det fortsatta arbetet:

- Det finns behov av fler verksamheter inom hälso- och sjukvården som har samlad kunskap och erfarenhet av bemötande och vård till flickor och kvinnor som utsatts för könsstympling. Exempel på sådana verksamheter är Amel- och Vulvamottagningen. Sådana verksamheter behöver finnas på fler platser i landet för att vara tillgängliga för alla flickor och kvinnor som har behov av det, så att vården blir mer kunskapsbaserad och jämlik än vad den är nu.
- Det finns behov av en utvärdering av ungdomsmottagningarnas arbetsmetoder och verktyg för att presentera goda exempel för en samordning och effektivisering av ungdomsmottagningarnas verksamheter. Dessa mottagningar spelar en viktig roll för att upptäcka utsatthet för könsstympling hos flickor och unga kvinnor. Till följd av att det idag saknas ett nationellt uppdrag och en nationell organisering för ungdomsmottagningarna försvåras möjligheten till uppföljning av verksamheterna, något som även leder till stora skillnader i hur verksamheterna bedrivs över landet.
- Socialstyrelsen bör få ett nytt regeringsuppdrag om att implementera och följa upp användningen av Socialstyrelsens kunskapsstöd, utbildning och andra stödmaterial på området i syfte att skapa en mer jämlik vård så att fler flickor och kvinnor kan få den vård de har rätt till och behov av. Uppdraget bör ske i samverkan mellan andra berörda aktörer såsom exempelvis Skolverket.
- Fler insatser eller forum för att nå målgruppen kvinnor över 40 år, som lever med fysiska eller psykiska konsekvenser av könsstympling, behöver initieras och ges ekonomiska förutsättningar. Det kan vara ett sätt att bidra till att även äldre kvinnor nås av information om tillgängliga vård- och stödåtgärder, att fler vågar öppna upp och prata om sina problem och att fler som har behov av det söker vård.⁹¹ Ett exempel på ett sådant forum är Existeras samtalsgrupp.⁹²

Utvecklingsområden för att nå målsättningen om effektivare brottsbekämpning

För att stärka kedjan från förebyggande arbete till fällande dom behöver det genomföras kunskapshöjande insatser och informationsinsatser riktat till yrkesverksamma inom samtliga led i kedjan.

⁸⁹ Socialstyrelsen (2021) *Inventering av vård för flickor och kvinnor som har varit utsatta för könsstympling*.
⁹⁰ Målgruppsanalysen beställdes inom ramen för insatsen informationsinsatser och delar av resultatet innefattas i NCH:s slutredovisning.

⁹¹ I NCH:s målgruppsanalys framkom också att sådana cirkel-diskussioner i grupp kan bidra till att minska stigmat bland utsatta och anhöriga kvinnor.

⁹² Bilaga. Kjellgren, Cecilia (2023): Underlagsrapport: Erfarenheter av deltagande i organisationen Existeras samtalsgrupp - en intervjustudie.

Följande utvecklingsområden bör prioriteras i det fortsatta arbetet:

- En informationssida och informationsmaterial har tagits fram riktat till yrkesverksamma inom förskola, skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård samt utsatta och anhöriga. Informationssatsningen är en långsiktig satsning som kommer att uppdateras och förvaltas över tid inom ramen för NCH:s ordinarie verksamhet.⁹³ Jämställdhetsmyndigheten ser behov av att fortsätta samverka och utveckla dessa informationssatsningar och informationsmaterial för att exempelvis kunskap om vikten av polisanmälan och de osjälvtäckta brottsformerna, ska nå fler målgrupper av yrkesverksamma, anhöriga och utsatta samt vara ett stöd i arbetet för att nå en effektivare brottsbekämpning.
- Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten och Rättsmedicinalverket arbetar utifrån de slutsatser och utvecklingsområden som identifierats vid genomgången av ärenden som gjorts av respektive myndighet med kompetensutveckling och utbildningsinsatser inom sina egna myndigheter.⁹⁴ Jämställdhetsmyndigheten ser ett behov av att yrkesverksamma inom rättsväsendet får fortsatt kompetensutveckling och fortsatta utbildningsinsatser inklusive förutsättningar till att genomföra dessa. Jämställdhetsmyndigheten ser också ett behov av att fortsätta bygga vidare på den upparbetade samverkan som uppdraget har bidragit till genom att, vid behov, stötta och samverka med dessa myndigheter i utformandet av exempelvis stödmaterial och/eller rutiner samt vid utbildningsinsatser.
- Det finns ett utbildningsbehov hos domare och nämndemän, om hedersrelaterat våld och förtryck samt könsstymning av flickor och kvinnor. Domstolsverket och domstolsakademien bör inkludera kunskap om könsstymning i sina utbildningar. Dessa bör även tillhandahållas åt nämndemän som själva efterfrågar utbildning inom området.

Utvecklingsområden för att nå målsättningen om en förbättrad kunskap och metodutveckling

Följande analys bygger särskilt på de delar som Jämställdhetsmyndigheten genomfört inom ramen för insatsen om utveckling av arbetssätt och metoder.

Jämställdhetsmyndigheten har i tidigare rapporter och kartläggningar identifierat stora svårigheter och metodologiska utmaningar med att genomföra och utvärdera insatser för att förebygga könsstymning av flickor och kvinnor. På grund av detta gjordes bedömningen att det krävs ytterligare kunskapsunderlag för att verkningsfulla arbetssätt och metoder för förebyggande arbete mot könsstymning ska kunna utvecklas i Sverige.⁹⁵ Detta resulterade i uppdraget till SBU att ta fram ett kunskapsunderlag. Kunskapsunderlaget visar på att effektiva arbetssätt och metoder för att förebygga könsstymning av flickor och kvinnor utgör en vetenskaplig kunskapslucka. Det finns dock metoder/interventioner i kunskapsunderlaget som det finns anledning att titta närmare på för att bedöma om de har potential att vara verkningsfulla i en svensk kontext. Något som identifieras i kunskapsunderlaget är även behovet av korrekta

⁹³ Informationssidan och informationsmaterialet i form av broschyrer har tagits fram i samverkan mellan samtliga inskrivna myndigheter i NCH:s uppdrag om informationsinsatser.

⁹⁴ Genomgången av ärenden har genomförts inom ramen för NCH:s uppdrag om kunskaphöjande insatser.

⁹⁵ Jämställdhetsmyndigheten (2021) Att förebygga könsstymning av flickor och kvinnor- en kartläggning <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/att-forebygga-konsstymning-av-flickor-och-kvinnor/>

Jämställdhetsmyndigheten (2022) Arbetet mot könsstymning av flickor och kvinnor <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/media/hzjwfk/arbetet-mot-konsstymning-av-flickor-och-kvinnor-2022-5.pdf>

uppskattningar för att mäta förekomst och risk för utsatthet, där exempelvis resultat från enkätundersökningar skulle vara ett viktigt instrument. Mot bakgrund av detta, och det som framkom vid det av Jämställdhetsmyndigheten anordnade statistikseminarium, finns det behov av att ta fram rekommendationer för hur frågor kring könsstympling kan ställas i enkätundersökningar.

För att arbetssätt och metoder som identifieras, likt Existeras intervention, ska kunna betraktas som evidensbaserade krävs långsiktigt finansierad utvärderingsforskning.

Därtill är Jämställdhetsmyndighetens bedömning att forum för kunskaps- och erfarenhetsutbyte mellan forskning och praktik när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck och könsstympling av flickor och kvinnor är efterfrågat av både forskare och praktiker och att fler sådana forum behövs.

Följande utvecklingsområden bör prioriteras i det fortsatta arbetet:

- Jämställdhetsmyndigheten bör få i uppdrag att i samarbete med relevanta aktörer genomföra en fördjupad analys av kunskapsunderlaget som SBU har tagit fram. Syftet med uppdraget bör vara att identifiera relevanta interventioner för ett förebyggande arbete som kan vara verkningsfulla i en svensk kontext och som på sikt skulle kunna möjliggöra en forskningsunderstödd bedömning av vilka insatser som särskilt ska utvecklas, prövas och utvärderas i syfte att hitta evidens.
- Jämställdhetsmyndighetens bedömning att det som nästa steg bör prioriteras uppdrag till relevanta myndigheter eller forskningsfinansiärer vilka innefattar öronmärkta medel till långsiktig utvärderingsforskning av metoder och arbetssätt för ett förebyggande arbete som identifierats.
- För att öka kunskapen om könsstympling och för att bidra till kunskapsutveckling hos yrkesverksamma och praktisknära forskning på området bör medel till finansiering av kunskapshöjande erfarenhetsutbyten mellan forskning och praktik fördelas.⁹⁶
- Lämplig myndighet bör ges i uppdrag att utreda och ta fram rekommendationer vad gäller att ställa frågor om könsstympling i enkäter och undersökningar. Uppdraget bör genomföras i samarbete med Jämställdhetsmyndigheten, Statistiska centralbyrån (SCB), NCH och andra relevanta myndigheter som genomför enkäter och andra undersökningar på området och ska leda till rekommendationer vad gäller att ställa frågor om könsstympling i enkäter och undersökningar.

Utvecklingsområden för att åtgärda legala hinder

Följande utvecklingsområden bör prioriteras i det fortsatta arbetet:

- Flickor ska kunna initiera en vårdåtgärd för konsekvenser av könsstympling utan vårdnadshavares samtycke. Aktuell lagstiftning behöver därför ses över och ändras.
- Lag (1982:316) med förbud mot könsstympling av kvinnor bör byta namn till Lag med förbud mot könsstympling av flickor och kvinnor i syfte att stärka barnrättsperspektivet.

⁹⁶ Likt seminariet ”Från akademien till praktiken” som anordnades i maj 2023 i samarbete mellan Jämställdhetsmyndigheten, Åklagarmyndigheten och Barnafriad vid Linköpings universitet.

- Definition av könsstympning i svensk lagstiftning utgör ett legalt hinder mot att utreda och åtala för vissa typer av könsstympning, exempelvis typ 4, dvs. prickning, skrapning, bränning och liknande ingrepp samt skada på de inre könsorganen. Lagstiftningen bör därför ses över och formuleras i enlighet med den internationellt erkända definitionen.
- Det utgör ett legalt hinder att det inte finns någon sekretessbrytande regel i OSL för anmälan till polis om förberedelse, stämpling och underlåtelse att avslöja könsstympningsbrott mot en kvinna över 18 år. Detta sekretesshinder bör ses över.
- Det bör genomföras en kunskapshöjande insats gentemot personal inom hälso- och sjukvården om att återstympning klassas som könsstympning och är straffbart.
- Lagstiftaren behöver tydliggöra gränstragningen mellan kosmetisk intimkirurgi, s.k. oskuldoperationer, och könsstympning av kvinnor för att undvika skönsmässiga bedömningar av behandlande läkare.
- Kvalitén på rättsintyg behöver säkerställas för att dessa ska kunna användas som bevisning vid ett eventuellt åtal. Bristande kvalitet på rättsintyg påverkar åklagare och polis möjlighet att utreda och väcka åtal för könsstympningsbrott. Detta behöver åtgärdas inom ramen för Rättsmedicinalverkets interna arbete i dialog med relevanta aktörer.
- Ett legalt hinder vid tillämpning av lagstiftning är då den berättelse som barnet lämnar inte uppnår de krav som ställs i rättsprocessen vid misstänkt könsstympning eller då samtycke till undersökning saknas från barnet. Det är därför angeläget att barnet dels har givits tillgänglig och anpassad information, dels att samtliga utredningsåtgärder, inklusive användande av tvångsmedel och hemliga tvångsmedel har övervägts vid utredningen för att säkerställa tillräckliga bevis för lagföring.
- Det bör utredas om ansvar i bestämmelsen om könsstympningsbrott kan formuleras likt ansvar vid barnäktenskapsbrott där det är tillräckligt att förmå eller tillåta detta

ENGLISH SUMMARY

This is the final report on an interagency government assignment to prevent and combat female genital mutilation (A2021/01029). The assignment included five joint initiatives involving various government agencies. This final report only covers the two initiatives for which the Swedish Gender Equality Agency was responsible. To learn more about the other initiatives, please read the other final reports on the assignment.

Individual and joint initiatives within the scope of the assignment

Five different initiatives⁹⁷ have been implemented within the framework of the interagency assignment. The Swedish Gender Equality Agency, the National Centre against Honour-related Violence and Oppression (NCH) and the Swedish Agency for Support for Faith Communities (SST) are the three agencies assigned responsibility for the initiatives.

The Swedish Gender Equality Agency is responsible for the following two initiatives:

- Developing preventive working methods.
- Coordinating, following up and contributing to exchanges of experience concerning the work of public authorities and other stakeholders to prevent and combat female genital mutilation.

The NCH is responsible for the following two initiatives⁹⁸:

- Information initiatives aimed at the victims and those at risk of female genital mutilation, their families and professionals who encounter them. This is intended to encourage more victims to seek care and to increase awareness that female genital mutilation is a crime.
- Coordinating knowledge-enhancing measures and changing working methods for the National Board of Health and Welfare, Swedish Migration Agency, National Board of Forensic Medicine, Swedish Police Authority and Swedish Prosecution Authority.

The SST is responsible for the final initiative⁹⁹:

- Enhancing knowledge of honour-related issues associated with the activities of faith communities. Where necessary, the SST was also tasked with contributing to changing attitudes on female genital mutilation, with the emphasis on religious leaders.

The Swedish Gender Equality Agency has collaborated with the other involved agencies on the implementation of all five initiatives.¹⁰⁰

⁹⁷ While these are described as initiatives, they were formulated as assignments.

⁹⁸ National Centre against Honour-related Violence and Oppression (2023) Assignment to prevent and combat female genital mutilation (A2021/01029): Final report.

⁹⁹ The Swedish Agency for Support for Faith Communities (2023) Final report <https://myndighetensst.se/om-oss/uppdrag-fran-regeringen/okad-kunskap-om-hrv-och-kks.html>

¹⁰⁰ The Swedish Gender Equality Agency, the County Administrative Board of Östergötland's National Centre against Honour-related Violence and Oppression (previously the National Expert Team on Honour-related Violence and Oppression), the National Board of Health and Welfare, the Swedish Migration Agency, the National Board of Forensic Medicine, the Swedish Police Authority, the Swedish Prosecution Authority, the Swedish Agency for Support for Faith Communities, county administrative boards, the Swedish National Agency for Education, the Family Law and Parental Support Authority, the Swedish National Council for Crime Prevention, the Swedish National Courts Administration, the Swedish Association of Local Authorities and Regions, the Consular Affairs and Civil Law Department of the Swedish Ministry for Foreign Affairs, and Barnafriid – the national centre for knowledge concerning violence against children at Linköping University – have all contributed to and been expected to participate in the work in various ways.

Implementation of the Swedish Gender Equality Agency's initiatives

Developing preventive working methods.

With regard to this initiative to develop preventive working methods, the Swedish Gender Equality Agency has tasked:

- the Swedish Agency for Health Technology Assessment and Assessment of Social Services (SBU) with preparing a knowledge base of working methods with the potential to effectively prevent and combat female genital mutilation in a Swedish context; and
- Cecilia Kjellgren, senior lecturer and docent at Linnaeus University, with undertaking an interview study with participants in the civil society organisation Existera's intervention, with the aim of identifying what constitutes an evidence-based intervention.¹⁰¹

The agency also held a conference, *From Academia to Practice*, at which researchers in the field of honour-related violence and oppression and female genital mutilation presented their research.¹⁰²

Coordinate, follow up and contribute to exchanges of experience

The Swedish Gender Equality Agency has implemented the following activities as part of its coordination remit:

- Thematic coordination meetings with public authorities based on the objectives of the National Strategy to Prevent and Combat Men's Violence against Women. A reference group of representatives of civil society organisations and healthcare providers have also participated.
- A digital compilation of information and knowledge¹⁰³ related to preventing and combating female genital mutilation prepared by actors at municipal, regional and national level. The compilation is available on the Swedish Gender Equality Agency's website.¹⁰⁴
- Identifying legal obstacles by conducting our own judicial inquiry and, in dialogue with other collaborating agencies.
- Obtaining knowledge and opinions from the Swedish National Courts Administration and the Swedish Association of Lay Judges (Nämndemännens riksförbund).

Analysis and identified areas for development

The Swedish Gender Equality Agency has performed an analysis and identified areas for development, and has also examined potential legal obstacles. While the analysis in the report is mainly based on the results of the two interventions for which the Swedish Gender Equality Agency have been responsible for, it also includes input from other involved agencies and, in

101 This task was based on the Swedish Gender Equality Agency's previous survey of the work of eight civil society organisations against female genital mutilation, as well as a pilot study on preventive measures conducted by the same researcher in 2022 to describe the conditions for scientifically evaluating an intervention. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/att-forebygga-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor/>

102 The conference was held in collaboration with the Swedish Prosecution Authority and Barnafriid – the national centre for knowledge concerning violence against children at Linköping University.

103 Reports, guidelines, support material, methodological material, counselling support and other material containing relevant information and knowledge.

104 Link to the compilation: <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/mans-vald-mot-kvinnor/konsstympning-av-flickor-och-kvinnor/sammanstallning-av-arbete-mot-konsstympning>

some cases, the results of interventions for which other agencies were responsible.

The Swedish Gender Equality Agency identify a number of areas with room for improvement if work to prevent and combat female genital mutilation is to be reinforced and developed. These areas can be divided into the following categories:

- National coordination
- The objectives of the National Strategy
- Problems related to legal obstacles, distinctions and definitions.

National coordination

- The government assignment on the exchange of knowledge and experience and national coordination makes an important contribution to the field and should continue. Also, relevant actors and organisations should be invited to contribute to the exchange of knowledge and experiences. A continued government assignment should clarify the specific roles and responsibilities of the involved government agencies. A relevant agency with no responsibility for the national coordination should be tasked with following up national coordination. In order to adopt a disability perspective on the work, the Swedish Agency for Participation (MFD) is a relevant agency to involve in such an assignment.

The objectives of the National Strategy to Prevent and Combat Men's Violence against Women

Increased and effective prevention efforts against violence

- A study is needed of which types of support in the form of tools¹⁰⁵ and knowledge are needed by school staff, including school health services and youth recreation leaders, to conduct preventive work against female genital mutilation. Based on the results of the study, support tools and knowledge should be developed.
- A continued and expanded assignment is needed to implement information initiatives aimed at a broader target group of professionals and occupations. Particular emphasis should be placed on involving boys and men in preventive work.

Improved detection of violence and stronger protection for and support to women and children subjected to violence

- There is a need for more activities within healthcare throughout the country, that gather knowledge and experience of how to receive and care for girls and women who have been subjected to female genital mutilation, like the Amel and Vulva clinics.
- The National Board of Health and Welfare should be given a new government assignment to implement and follow up the use of the board's training and other support material in the field, in order to secure more equal care.
- There is a need for an evaluation of the working methods and tools used by youth clinics, in order to present good examples for coordinated and more effective youth clinics.
- More initiatives are needed to reach women over 40 years who are living with the physical and psychological consequences of female genital mutilation.

¹⁰⁵ The term *tools* refers to, for example, working methods, counselling support, material on dealing with and referring victims and the duty of confidentiality, procedures, guidelines, etc.

More effective law enforcement

- A continued assignment to implement information initiatives that increase the knowledge of more professionals about the importance of reporting offences to the police, in order to contribute to more effective law enforcement.
- There is a need for continued professional development regarding female genital mutilation and honour-based violence and oppression for those working in the judicial system.

Improved knowledge and methodological development

- The Swedish Gender Equality Agency should be tasked with performing an in-depth analysis of the knowledge base prepared by the SBU, with the aim of identifying relevant preventive interventions for further development, trials and evaluation.
- Assignments to government agencies that include funding for long-term evaluation research into preventive working methods should be prioritised. This funding should also be seen as an opportunity to contribute to knowledge-enhancing initiatives and exchanges of experience between researchers and practitioners.
- An appropriate government agency, in collaboration with relevant actors, should be tasked with investigating and making recommendations concerning asking questions about genital mutilation in questionnaires and surveys.

Problems related to legal obstacles, distinctions and definitions, etc.

- The title of the Swedish Act Prohibiting the Circumcision of Women (SFS 1982:316) should be amended to include the word “girl” in order to strengthen the child rights perspective.
- The definition of genital mutilation in Swedish legislation is too narrow; it should be reviewed and reformulated to conform with the internationally recognised definition.
- An amendment should be introduced to the Swedish Public Access to Information and Secrecy Act (SFS 2009:400) permitting a breach of confidentiality to report preparations for, conspiracy to commit and failure to reveal a crime of genital mutilation against a woman over 18 years of age.
- The legislator needs to clarify the distinction between cosmetic genital surgery, hymen repair surgery and genital mutilation.
- An investigation should be held into whether provisions on liability for genital mutilation offences can be formulated in the same way as liability for child marriage offences, where it is sufficient to enable or allow the offence to be convicted.

REFERENSLISTA

Rapporter

- Home office UK (2022) Country Policy and Information Note Nigeria: Female genital mutilation (FGM) [NGA CPIN Female genital mutilation \(publishing.service.gov.uk\)](https://publishing.service.gov.uk)
- Jämställdhetsmyndigheten (2022) Arbetet mot könsstympning av flickor och kvinnor, delredovisning. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/arbetet-mot-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor-2022-5/>
- Jämställdhetsmyndigheten (2021) Att förebygga könsstympning av flickor och kvinnor- En kartläggning <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/att-forebygga-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor/>
- Jämställdhetsmyndigheten (2020) Förebyggande arbete mot könsstympning av flickor och kvinnor. <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/forebyggande-arbete-mot-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor-2020-10/>
- Kjellgren, Cecilia (2023) Erfarenheter av deltagande i organisationen Existeras samtalsgrupp- en intervjustudie
- Migrationsverket (2019) Lifosrapport: Somalia- Kvinnlig könsstympning <https://lifos.migrationsverket.se/dokument?documentSummaryId=43493>
- Myndigheten för delaktighet (2023) Våld mot personer med funktionsnedsättning, <https://www.mfd.se/vart-uppdrag/publikationer/rapport/vald-mot-personer-med-funktionsnedsattning/>
- Myndigheten för delaktighet (2023) Att förebygga och bekämpa våld mot personer med funktionsnedsättning. <https://www.mfd.se/vart-uppdrag/publikationer/rapport/att-forebygga-och-bekampa-vald-mot-personer-med-funktionsnedsattning/>
- Myndigheten för stöd till trossamfund (2023) Ökad kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck kopplat till trossamfundens verksamhet <https://myndighetensst.se/om-oss/uppdrag-fran-regeringen/okad-kunskap-om-hrv-och-kks.html>
- Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (2023) Uppdrag att förebygga och bekämpa könsstympning av flickor och kvinnor (A2021/01029): Slutredovisning. Finns publicerad på <https://www.hedersfortryck.se/>
- Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2023) [Preventiva insatser mot könsstympning av flickor och kvinnor \(sbu.se\)](https://www.sbu.se/preventiva-insatser-mot-konsstympning-av-flickor-och-kvinnor)
- Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (2020) SBU:s metodbok, <https://www.sbu.se/metodbok?pub=48286>
- Socialstyrelsen (2023) <https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/pressrum/press/ny-uppskattning-68-000-kvinnor-och-flickor-kan-ha-varit-utsatta-for-konsstympning/>
- Socialstyrelsen (2021) *Inventering av vård för flickor och kvinnor som har varit utsatta för könsstympning*. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/vald-och-brott/konsstympning/>
- UNFPA (2020) Compendium of Indicators on Female Genital Mutilation <https://www.unicef.org/documents/compendium-indicators-female-genital-mutilation>

- Världshälsoorganisationen (2022) Ethical considerations in research on female genital mutilation, <https://www.who.int/publications/i/item/9789240040731>
- World Health Assembly, 61. (2008): Female genital mutilation. World Health Organization <https://apps.who.int/iris/handle/10665/23532>
- Åklagarmyndigheten (2023) Brott mot barn, Rättslig vägledning 2023:9

Webbplatser

- Hemsida Sveriges domstolar: <https://www.domstol.se/domstolsakademien/>
- Könstympning.se <https://www.hedersfortryck.se/konstympning/>
- Nämndemännens riksförbund hemsida: <https://nmrf.se/forbundet/>
- Unicef, fakta om könstympning <https://unicef.se/fakta/kvinnlig-konstympning>
- WHO, faktablad. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/female-genital-mutilation>
- Agenda 2030, mål 5 om Jämställdhet, delmål 5.3. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/globala-malen-och-agenda-2030/agenda-2030-mal-5-jamstalldhet/>
- Den lilla handboken mot könstympning av flickor och kvinnor: <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/ska-du-jobba-med-jamstalldhet/den-lilla-handboken-mot-konstympning-av-flickor-och-kvinnor/>

Lagstiftning, utredningar och domar

- Brottsbalk (1962:700)
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)
- Convention on the Rights of the Child (Barnkonventionen)
- Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet, (Istanbulkonventionen)
- Lag (2005:225) om rättsintyg i anledning av brott.
- Lag (1982:316) med förbud mot könstympning av kvinnor
- Skollag (2010:800)
- Offentlighet- och sekretesslag (2009:400)
- Regeringsformen
- Förordning (2005:1063) om rättsintyg i anledning av brott,
- Prop. 2005/06:161 s. 71. Om Sekretessfrågor- Skyddade adresser, m.m.
- Prop. 2020/21:57 Lag om estetiska kirurgiska ingrepp och estetiska injektionsbehandlingar
- SOU 2023:37 Förstärkt skydd för den personliga integriteten
- Nationell strategi för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor 2016/17:10
- Mål nr B 1032–22 (Göta hovrätt)
- Mål nr B 13579-22 (Göteborgs tingsrätt)

Regeringsbeslut

- Regeringsbeslut (S2023/02178) <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2023/06/nytt-uppdrag-ska-ska-pa-bättre-förutsättningar-för-att-upptacka-och-forebygga-valdsutsatt-het-bland-barn-med-funktionsnedsättning/>
- Regeringsbeslut (Ju2023/01163) <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2023/05/uppdrag-om-att-utveckla-arbetet-med-rattsintyg/>
- Regeringsbeslut (A2021/01029) <https://www.regeringen.se/regeringsuppdrag/2021/05/uppdrag-att-forebygga-och-bekampa-konstymning-av-flickor-och-kvinnor/>

Jämställdhetsmyndigheten | Box 73, 424 22 Angered | Besöksadress: Angereds torg 9
031-392 90 00 | info@jamstalldhetsmyndigheten.se | www.jamstalldhetsmyndigheten.se

Underlagsrapport 2023:8

ERFARENHETER AV DELTAGANDE I ORGANISATIONEN EXISTERAS SAMTALSGRUPP – EN INTERVJUSTUDIE

Beställd från Cecilia Kjellgren

Jämställdhetsmyndigheten publicerar flera olika typer av rapporter. Underlagsrapporter från externa forskare eller aktörer som fungerar som ett kunskapsunderlag är en typ av rapport

Jämställdhetsmyndigheten

Göteborg, september 2023

Underlagsrapport 2023:8

Dnr: ALLM 2021/145

Har du frågor om denna publikation, kontakta:

Berit Jernberg, Avdelningschef Nationella strategin för att förebygga och bekämpa mäns våld mot kvinnor

Telefon 072 -083 60 22

INNEHÅLL

Förord	4
Sammanfattning	5
1. Inledning	7
1.1. Tidigare forskning.....	7
1.2. Tidigare kartläggning och förstudie.....	7
1.3. Uppdraget och dess syfte.....	8
1.4. Metod.....	9
1.5. Intervjustudien.....	10
2. Resultat av intervjustudien	13
2.1. Möjliga samtal om könsstympning.....	13
2.2. Andra aktiviteter och samtal i gruppen.....	22
2.3. Tankar om gruppen.....	26
3. Avslutande diskussion	32
3.1. Gruppverksamheten öppnar för samtal om könsstympning.....	32
3.2. Kunskap ger också kontroll.....	32
3.3. Från utsatt till "aktivist".....	33
3.4. Gruppledarna har en förmåga att skapa trygghet för deltagarna.....	33
3.5. Diskussion om den vetenskapliga metoden.....	34
4. Slutsatser	35
4.1. Slutsatser om forskningsstudien.....	35
4.2. Hur metoden kan följas, förvaltas och utvecklas över tid.....	35
4.3. Vad krävs för att metoden ska vara evidensbaserad.....	38
Referenser	40
Appendix	41

FÖRORD

Organisationen Existera som är en del av kvinnojoursrörelsen bedriver sedan några år tillbaka en samtalsgrupp för kvinnor som utsatts för könsstympning. Den här underlagsrapporten är en utvärdering av Existeras intervention som har tagits fram av Cecilia Kjellgren, universitetslektor/docent vid Linnéuniversitetet.

Resultaten av studien är lovande och kan ses som ett första steg i en process av fortsatt utvärdering. De slutsatser som framförs i rapporten är rapportförfattarens egna och utgör inte Jämställdhetsmyndighetens uppfattning.

Göteborg, september 2023

*Berit Jernberg,
Avdelningschef*

SAMMANFATTNING

Jämställdhetsmyndigheten har ett uppdrag att identifiera och utveckla arbetssätt och metoder för förebyggande arbete mot könsstympning av flickor och kvinnor (A2021/01029). Få verksamheter bedriver insatser inriktade på stöd till kvinnor utsatta för könsstympning, som också kan fungera som en förebyggande insats. Organisationen Existera, en del av kvinnojoursrörelsen, bedriver i Stockholmsområdet sedan några år tillbaka en samtalsgrupp för kvinnor som utsatts för könsstympning. Interventionen syftar till att kvinnorna ska få förståelse för att könsstympningen de gått igenom i barndomen, var ett övergrepp och att de ska få möjlighet att dela erfarenheter i gruppen och bearbeta dessa. Vidare att de ska få stöd att söka den medicinska och/eller psykologiska hjälp de behöver. Samtal i gruppen kombineras med fysisk aktivitet.

En utvärdering av interventionen har genomförts under 2023 av universitetslektor/docent Cecilia Kjellgren, på uppdrag av Jämställdhetsmyndigheten. Trettio kvinnor som deltog i interventionen under hösten 2022 inbjöds att delta i intervjustudien. Tjugo kvinnor, i åldrarna 30-70 år, samtyckte till medverkan och intervjuades. Kvinnorna kommer ursprungligen ifrån Eritrea, Etiopien, Somalia och Sudan. I intervjumaterialet identifierades tre huvudteman: *Möjliga samtal om könsstympning, andra aktiviteter och samtal i gruppen* samt *tankar om gruppen*.

I det första temat *Möjliga samtal om könsstympning* identifierades kvinnornas berättelser om utsatthet för könsstympning i barndomen och en efterföljande tystnad. För vissa kvinnor har tystnaden brutits först i samband med deras deltagande i Existeras samtalsgrupp. Samtal i gruppen om könsstympning har lett till att olika känslor, som sorg och ilska, kommit till uttryck. Men också starka känslor av gemenskap, samhörighet och tröst mellan deltagarna. De deltagande kvinnorna har fått ökade kunskaper om könsstympning och känslor av ökad kontroll. Kvinnorna uttrycker en vilja att sprida kunskap om de negativa konsekvenserna av könsstympning i sina hemländer efter att ha deltagit i interventionen.

I det andra temat *Andra aktiviteter och samtal i gruppen* lyfts betydelsen av den fysiska aktiviteten som är en del av interventionen. Träningen har varit viktig för intervjupersonerna för att bland annat lindra värk och förbättra kondition. De psykologiska effekterna av träningen lyfts av många deltagare, som minskad spänning och oro. Vidare har träningen framkallat känslor av glädje och stolthet.

Under det tredje temat *Tankar om gruppen* identifieras hur de deltagande kvinnorna uppskattar gruppledarnas kreativitet och omsorg om deltagarna. Deltagarna uppskattar att gruppledarna kommunicerar på svenska, vilket också innebär språkträning. Genom gruppverksamheten utvecklas en stark gemenskap där kvinnorna uttrycker omsorg för varandra och skapar vänskapsband.

Intervjustudien pekar på positiva resultat för interventionen med entydigt positiva erfarenheter från deltagande kvinnor. Effekterna av gruppsamtalen är att kvinnors tystnad bryts, de får tillgång till kunskap och får möjlighet att dela erfarenheter vilket svarar mot syftet med interventionen. Kvinnorna upplever att de fått ökad kontroll över tidigare upplevelser som leder till att de formulerar motstånd mot könsstympning.

Kombinationen att tala om könsstämpning och att träna förefaller mycket verksam. Känslor av att få mer motståndskraft kopplas till träningen. Empowerment, egenmakt, är ett viktigt resultat som deltagande kvinnor beskriver och manifesterar. De intervjuade kvinnorna uttrycker mycket uppskattning för gruppledarna och den läkare som medverkar vid två av gruppstillfällena. Att Existera, som bedriver gruppverksamheten, är en ideell organisation inom Kvinnojoursrörelsen har varit förtroendeskapande.

Det går inte att uttala huruvida interventionen är en evidensbaserad metod. Att pröva evidens innebär en process som kräver att flera studier genomförs med olika forskningsdesign. Intervjustudien identifierade positiva resultat och kan ses som ett första steg i en fortsatt utvärdering. Ett positivt resultat i intervjustudien ger stöd för att det finns skäl för att fortsätta beforska metoden. Ett nästa steg för att utforska kvalitet i interventionen är att med hjälp av frågeformulär undersöka hur psykisk och fysisk hälsa påverkas hos de kvinnor som fått del av interventionen. Detta kan ske genom att deltagande kvinnorna besvarar frågeformulär före, respektive efter, att de fått del av interventionen och att resultaten jämförs.

1. INLEDNING

Ett begränsat antal verksamheter erbjuder kontinuerligt en insats till stöd för kvinnor utsatta för könsstympning och som också kan ses som en förebyggande insats. Jämställdhetsmyndigheten har gett universitetslektor/docent Cecilia Kjellgren ett uppdrag att utvärdera en intervention som organisationen Existera erbjuder kvinnor utsatta för könsstympning. I detta kapitel presenteras bakgrunden till uppdraget, interventionen som undersöks och den vetenskapliga metod som använts för att genomföra intervjustudien.

1.1. Tidigare forskning

Tidigare forskning om insatser för att möta och förebygga kvinnlig könsstympning har haft fokus på insatser inom olika områden. I en systematisk litteraturöversikt (Matanda, Groce-Galis, Gay, & Hardee, 2021) identifierades 7 698 studier från olika källor, med fokus på förebyggande insatser och stöd till könsstympade kvinnor. Slutligen kvalitetsgranskades 115 forskningsstudier. De beskriver att studierna rör fyra interventionsområden: systemnivå, samhällsnivå, individnivå och servicenivå. I några av de refererade studierna av interventioner på individnivå konstateras att utbildningsnivå påverkar vilken inställning kvinnor har till könsstympning av barn. Interventioner med edukativa inslag riktade mot flickor och mammor har också lett till ökade kunskaper och förändrade attityder. De aktuella studierna har framför allt genomförts i afrikanska länder. Det har i tidigare forskning konstaterats att det finns begränsat med studier som har undersökt effekterna av samtalsstöd för kvinnor som blivit könsstympade. Internationella studier om interventioner till stöd för könsstympade kvinnor som bedrivits av annan verksamhet än hälso- och sjukvård är ovanliga.

1.2. Tidigare kartläggning och förstudie

Regeringen har gett Jämställdhetsmyndigheten i uppdrag att identifiera och utveckla arbetssätt och metoder för förebyggande arbete mot könsstympning av flickor och kvinnor (A2021/01029). Inom ramen för uppdraget ska Jämställdhetsmyndigheten utveckla arbetssätt och metoder för förebyggande arbete mot könsstympning. Med utgångspunkt i de inventeringar som gjorts i tidigare redovisat uppdrag om effektiva arbetssätt och metoder för informationsspridning gällande könsstympning av flickor och kvinnor (A2020/02685) ska myndigheten identifiera en eller flera metoder som bedöms ha god potential att vara verkningsfulla i en svensk kontext. I och med detta beslut uppgår tidigare lämnat uppdrag om effektiva arbetssätt och metoder för informationsspridning gällande könsstympning av flickor och kvinnor (A2020/02621) i detta uppdrag. Jämställdhetsmyndigheten ska i samarbete med lämpliga aktörer använda och utveckla dessa arbetssätt och metoder för förebyggande arbete mot könsstympning. Jämställdhetsmyndigheten ska vidare följa och utvärdera arbetet i syfte att hitta evidens för metoder för förebyggande arbete som kan spridas och användas av aktörer som möter målgruppen. Jämställdhetsmyndigheten ska även ta fram en plan för hur metoderna ska följas,

förvaltas och utvecklas under längre tid. Av planen ska framgå vilka ytterligare insatser som krävs för att metoderna ska kunna anses vara evidensbaserade.

Förstudie

Universitetslektor/docent Cecilia Kjellgren fick 2022-04-04 i uppdrag att i en förstudie undersöka förutsättningar för att senare genomföra pilotstudie/pilotstudier för att utvärdera en eller flera insatser som syftar till att förebygga könsstymning av flickor och kvinnor. I rapporten "Förstudie - om förebyggande insatser mot könsstymning av flickor och kvinnor" identifierades sex verksamheter helt eller delvis inriktade på könsstymning av flickor och kvinnor. Verksamheterna var inriktade på:

- 1) kunskapshöjande insatser för professionella
- 2) insatser för ungdomar som utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck som könsstymning eller
- 3) insatser för vuxna som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck som könsstymning.

Då forskningsstudier redan pågick av verksamheter med fokus på de två första områdena och då utvärdering av en insats riktad till vuxna kvinnor saknades, föreslogs att en intervjustudie av organisationen Existeras samtalsgrupp för vuxna kvinnor skulle genomföras.

1.3. Uppdraget och dess syfte

Detta arbete har genomförts av universitetslektor/docent Cecilia Kjellgren som 2022-11-02 fick i uppdrag av Jämställdhetsmyndigheten att genomföra en kvalitativ intervjustudie med ett tiotal kvinnor som under en termin deltagit i Existeras samtalsgrupp med fokus på könsstymning. I uppdraget ingick att upprätta en forskningsplan, söka etiktillstånd, planera och förbereda så att intervjuer skulle kunna genomföras i den stadsdel där intervjupersonerna bor. I uppdraget ingick även att ansvara för att transkribera intervjuer, bearbeta och analysera intervjumaterialet. Därutöver skulle forskaren lämna slutsatser och förslag för hur metoden kan följas, förvaltas och utvecklas över tid samt beskriva vad som krävs för att metoden ska vara evidensbaserad.

1.3.1 Frågeställningar

Intervjustudien baseras på följande frågeställningar:

- Vad har samtalen haft för betydelse för den deltagande kvinnan?
- Har samtalen påverkat deltagaren vad gäller kunskaper om och inställning till könsstymning?
- Har kvinnorna känt stöd av samtalen och har samtalen påverkat kvinnornas livskvalitet?
- Hur har de upplevt den fysiska aktiviteten?

En sekundär frågeställning, som kopplas till ovanstående frågor och det utfall som identifieras i datamaterialet är om resultatet av undersökningen ger stöd för vidare implementering av samtalsmodellen. Vidare lämnas slutsatser och förslag för hur metoden kan följas, förvaltas och utvecklas över tid samt en beskrivning av vad som krävs för att metoden ska anses vara evidensbaserad.

1.4. Metod

För att besvara forskningsfrågorna har en intervjustudie genomförts med kvinnor som deltagit i Existeras samtalsgrupp med fokus på könsstympling av kvinnor.

1.4.1 Organisationen Existera

Organisationen Existera startade 2015 med inriktning på könsstympling av flickor och kvinnor. Organisationen är medlem i Unizon, Riksförbundet för kvinnojourer, tjejjourer och ungdomsjourer i Sverige. Existera bedriver individuell rådgivning och sedan tre år tillbaka bedriver de även en samtalsgrupp för kvinnor som beskrivs nedan. Existera får bidrag från bl.a stadsdelsförvaltningen för att finansiera kostnader för att bedriva samtalsgruppen (som lokalhyra och arvode till gruppledare). Under 2023 har organisationen en visstidsanställd medarbetare. Existeras verksamhet är närmare beskriven i Jämställdhetsmyndighetens kartläggning (Jämställdhetsmyndigheten, 2021).

Om begreppet intervention

Begreppet intervention används som ett samlingsbegrepp för åtgärder, behandlingar, metoder och insatser (Socialstyrelsen, 2012). En intervention är en medveten åtgärd för att åstadkomma en förändring och syftar till att uppnå ett visst mål för en person (Socialstyrelsen, 2012). I denna rapport används begreppet intervention med avseende på Existeras samtalsgrupp.

Existeras intervention

Existera har sedan tre år tillbaka bedrivit en samtalsgrupp för kvinnor i Husby med fokus på könsstympling av flickor och kvinnor och kringliggande teman. Gruppverksamheten består av två huvudkomponenter: samtal om könsstympling och träning. Syftet med interventionen är:

- att kvinnorna ska få förståelse för att könsstymplingen, som de gått igenom, var ett övergrepp (fysiskt, psykiskt och sexuellt) i barndomen,
- att de ska få möjlighet att dela erfarenheter i gruppen och bearbeta dessa. Samt
- att de ska få stöd att söka den medicinska och/eller psykologiska hjälp de behöver.

Tre volontärer som alla har beteendevetenskaplig högskoleutbildning leder gruppen. Komponenterna i interventionen kan beskrivas utifrån följande teman:

- fakta om könsstympling
- psykologiska och medicinska konsekvenser av könsstympling
- nackdelar och risker med könsstympling samt varför det fortfarande förekommer
- hur man i Sverige ser på könsstympling
- könsroller och normer
- traditioner och normer som begränsar flickors livskvalitet.

Vid två av gruppträffarna medverkar läkare från Amelmottagningen (en specialistmottagning i Stockholm med gynekologer, barnmorskor och kuratorer, för flickor och kvinnor med erfarenhet av könsstympling). Varje termin kommer också socialsekreterare till gruppen och berättar om sin verksamhet. Samtal och kunskapsförmedling i den stora gruppen kombineras med samtal, erfarenhetsutbyte och reflektioner i smågrupper. Vid

gruppträffarna medverkar också tolk. Vid varje gruppträff hålls också en fysisk aktivitet, som leds av en professionell tränare. Träningspasset syftar till att:

- bygga självkänsla
- öka kroppskänedom
- förbättra psykisk och fysisk hälsa
- stärka gemenskapen.

Samtalsgruppen träffas i Husby, Stockholm och samlar kvinnor från det bostadsområdet och närliggande bostadsområden till tolv träffar per termin. Varje träff pågår i två timmar. Under höstterminen 2022 deltog 30 kvinnor i gruppen.

Miljön där gruppsamtal bedrivs

Existera har byggt upp ett samarbete med Folkets Husby, i Husby (en stadsdel i norra Stockholm) för att i deras lokaler genomföra samtalsgruppen. Folkets Husby är en mötesplats i Husby som drivs av en ideell förening¹. Folkets Husby har fokus på kultur, folkbildning och samhällsengagemang och fungerar som en mötesplats och erbjuder aktiviteter för vuxna och barn i Norra Järva. Existeras samtalsgrupp har sedan start varit i Folkets Husbys lokaler. De använder vid gruppträffarna en stor möteslokal, där både samtal och träning kan genomföras. Många deltagare i Existeras samtalsgrupp besöker Folkets Husby vid flera tillfällen under en vecka för olika aktiviteter.

1.5. Intervjustudien

1.5.1 Rekrytering av deltagare till studien

För att informera deltagare i Existeras samtalsgrupp om den kommande forskningsstudien besökte forskaren gruppen vid ett av de sista gruppstillfällena hösten 2022 och fick möjlighet att berätta om bakgrunden till intervjustudien, informera om vilka frågor som skulle tas upp vid intervjun och informera om konfidentialitet som forskningsperson i intervjustudien. Gruppdeltagarna fick även en kortfattad skriftlig information. Deltagarna fick möjlighet att ställa frågor till exempel om syftet med studien, om hur resultat skulle redovisas och användas. Många deltagare uttryckte intresse av att delta i den kommande studien. Efter gruppens terminsavslutning 2022, kunde deltagare få skriftlig information om studien och de som var intresserade av att delta kunde boka intervjutider.

Undersökningsgrupp

Intervjupersonerna fick inledningsvis vid bokad möte med mig muntlig och skriftlig information om forskningsstudien för att ta ställning till eventuellt deltagande och för att underteckna samtycke. Tjugo kvinnor samtyckte till att delta i intervjustudien. Ytterligare en person var intresserad av deltagande, men ångrade sig efter att hon hade tagit del av den muntliga och skriftliga informationen om forskningsstudien och intervjun inledes därmed inte. Ytterligare tre personer var intresserade av att delta men det var inte möjligt att boka tider som passade både intervjupersoner och forskare för att genomföra de intervjuerna.

¹ <https://folketshusby.se>

De tjugo deltagande kvinnorna kommer ursprungligen från olika afrikanska länder (Eritrea, Etiopien, Somalia och Sudan). Andelen flickor och kvinnor som utsätts för könsstympning i de aktuella länderna, uppskattades år 2012 till 74-98%.² Vid intervjutillfället var kvinnorna i åldrarna 30–70 år. De flesta av gruppdeltagarna hade utsatts för könsstympning medan några kvinnor hade anhöriga som utsatts för könsstympning. Kvinnorna hade bott i Sverige olika länge (7–33 år) och majoriteten av kvinnorna hade barn. Majoriteten arbetade eller var föräldralediga vid intervjutillfället, två var pensionärer och andra var arbetslösa.

1.5.2 Intervjuer

Intervjuerna genomfördes med stöd av en intervjuguide (se bilaga). Sociodemografisk information efterfrågades, som ålder, familj, sysselsättning och vilket land de migrerat till Sverige från och när. Följande teman berördes i intervjun:

- Intervjupersonernas erfarenheter av att delta i gruppen.
- Upplevelser av samtal i gruppen som rör könsstympning.
- Om intervjupersonerna fått del av ny kunskap och om synen på könsstympning förändrats.
- Intervjupersonens upplevelse av träningen och andra samtalsteman.
- Om intervjupersonerna upplevt deltagandet i gruppen som stärkande.

Intervjupersonerna intervjuades individuellt i 15–43 minuter. En intervju genomfördes gemensamt för två deltagande intervjupersoner utifrån deras önskemål. En intervju fick avbrytas i förtid, efter tio minuter för att en mamma behövde hämta ett barn. Intervjuerna transkriberades ordagrant. Samtliga intervjuer genomfördes i Folkets Husbys lokaler. Intervjuer förbereddes och genomfördes under december 2022-januari 2023.

Användning av tolk vid intervjuer

Vissa kvinnor var i behov av tolk vid forskningsintervjun. Innan studien genomfördes undersöktes vilka tolkar som skulle vara lämpliga att engagera. Då frågeställningar kopplade till könsstympning kan vara känsliga var det viktigt att intervjupersonerna kände sig så bekväma som möjligt under samtalet. Vidare är det en fördel om intervjupersonerna känner att de kan uttrycka sig så nyanserat som möjligt under intervjun och att de som önskar ges möjlighet att genomföra intervjun på sitt modersmål. Tillit mellan intervjupersonen och tolk har en avgörande betydelse. Det kan uppstå situationer när tolkar inte möjliggör ett så öppet samtal som intervjupersonerna själva önskar föra om ett ämne (Edwards, 2013; Kosny et al., 2014; Wallin & Ahlmström, 2006). Vid val av tolk tog jag stöd och vägledning i den forskning som bedrivits om tolkning av känsliga samtal med hänsyn tagen till de intervjuades integritet (Davies, 2012). Samtalsledarna inom Existera hade kännedom om en person som är anställd på Folkets Husby som även deltagit vid vissa av Existeras gruppträffar för att tolka. De deltagande kvinnorna har uttryckt stort förtroende för henne. Genom att denna kvinna också har kunskaper om de teman som berörs vid gruppträffarna bedömdes hon vara en lämplig person att tolka

² <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/ovrigt/2015-1-32.pdf>

intervjuerna och hon accepterade uppdraget. Elva av intervjuerna tolkades med hjälp av denna tolk. Övriga intervjuer genomfördes på svenska.

1.5.3 Kodning och analys

De transkriberade intervjuerna har analyserats med hjälp av tematisk analys (Braun & Clarke, 2006; Clarke & Braun, 2017). En induktiv, textnära, analysmetod har använts. Vid genomläsning av texten identifieras koder som är de minsta analysenheterna som fångar intressanta drag av texten som kan vara relevanta för forskningsfrågan. Utifrån koder byggs teman och subteman till ett större meningsmönster. En kollega till forskaren, universitetslektor Johanna Thulin, har medverkat i analysfasen med läsning och kodning. Genom upprepade genomläsningar av materialet har teman och subteman identifierats. Vid påföljande diskussioner har enighet nåtts mellan forskarna i analys av resultaten.

Språklig struktur

I texten benämns informanter omväxlande som intervjupersoner, kvinnor eller deltagande kvinnor. I texten återges kortare och längre textstycken som är citat från intervjuerna. När en syftning i citatet är oklar eller när forskarens fråga behövs för att förstå svaret har sådan information infogats inom hakparentes [], med text i icke-kursiv stil. Uppgifter i citaten som skulle kunna göra att enskilda personer kan identifieras har utelämnats eller justerats. Organisationen Existera har flera ledare som är engagerade i gruppverksamheten. I vissa citat namnges ledare och ledarnas namn har lämnats kvar i citaten. Detta för att bibehålla en personlig ton i texten, då det inte föreligger behov av att skydda gruppledarnas integritet.

Etik

WHO:s riktlinjer (2021a) gällande forskning om kvinnlig könsstympning har beaktats och studien är godkänd av Etikprövningsmyndigheten (Dnr 2022-05487-01).

2. RESULTAT AV INTERVJUSTUDIEN

I detta kapitel presenteras resultaten av de genomförda intervjuerna med kvinnor som deltog i Existeras samtalsgrupp under hösten 2022. Det rika intervjumaterialet speglar de deltagande kvinnornas tidigare erfarenheter och känslor i förhållande till könsstympning till de aktuella upplevelserna av interventionen. Intervjutexterna har analyserats utifrån tre övergripande teman: Möjliga samtal om könsstympning, andra aktiviteter och samtal i gruppen samt tankar om gruppen (se tabell 1). I detta kapitel redovisas resultaten under respektive tema och subtema och sammanfattas därefter.

Tabell 1. Teman och subteman. Intervjupersoners erfarenheter av att delta i Existeras samtalsgrupp.

Teman	Möjliga samtal om könsstympning	Andra aktiviteter och samtal i gruppen	Tankar om gruppen
Subteman	Erfarenheter från hemlandet	Träningen	Ledarnas betydelse
	Bra att prata i gruppen	Samtal om socialtjänsten och annat	Värdet av gruppen
	Att få ny kunskap		Gruppen behöver fortsätta
	Påverkad av samtalen		
	Mobilisera motstånd		

2.1. Möjliga samtal om könsstympning

Under temat *Möjliga samtal om könsstympning*, identifierades fem subteman:

- erfarenheter från hemlandet
- bra att prata i gruppen
- att få ny kunskap
- påverkad av samtalen
- mobilisera motstånd.

2.1.1 Erfarenheter från hemlandet

Inom det första subtemat, *Erfarenheter från hemlandet*, identifierades tidiga minnen och erfarenheter hos intervjupersonerna som är kopplade till könsstympning. Utifrån att temat könsstympning av flickor och kvinnor är i fokus för gruppsamtalen har erfarenheter och minnen från uppväxten framkallats hos intervjupersonerna. De flesta intervjupersonerna berörde personliga erfarenheter av könsstympning i barndomen under intervjun. Några intervjupersoner som inte könsstympats talade om erfarenheter av att syskon eller

släktingar utsatts. Intervjupersonerna berättade om den tradition som varit rådande i deras hemland gällande könsstympning av unga flickor. Tre kvinnor i olika åldrar beskriver sina erfarenheter:

Jag har blivit utsatt när man var ett litet barn. Man hade inget val, det är ingenting som jag har valt. Och när jag kom hit blev jag arg, jag kunde inte ens bli arg på mina föräldrar för de var inte här. Hur kunde jag nå dom och säga att det ni har gjort var fel. Jag var arg på dom, så tänkte jag hur kan jag på något sätt... för jag mådde inte bra av det.

Jag har varit med om det, när jag var liten... utsatts för könsstympning... kunde inte kissa, menstruationen var jättesvår och jag blev jättesjuk. När jag gifte mig var det jättejobbigt också. När jag fick mitt barn. Allt det här var att jag blev utsatt, efter utsatt, efter utsatt...

Jag blev utsatt för det här könsstympning och jag fick en hemsk upplevelse både när jag gifte mig och när jag fick barn, födde barn. Jag tänkte från början, vad är det som gör att jag fick så mycket ont...

Flera kvinnor beskriver ilskan mot föräldrar som medverkat till att de blev utsatta som barn. Vissa kvinnor beskriver telefonsamtal till föräldrar i hemlandet, då de tagit upp känslorna. Andra berättar om föräldrar som är döda och som inte kan konfronteras.

Jag har inte släppt allt det här, jag är fortfarande arg men jag har släppt en del. Men jag är fortfarande besviken...

Flera intervjupersoner minns tidpunkten och händelsen tydligt när de könsstämpades, fast det för alla intervjupersoner ligger många år tillbaka i tiden. En kvinna som var ett litet barn när hon blev utsatt berättar.

Jag kommer ihåg allt, men det är ingenting som jag kan göra någonting åt nu... Det är hela vägen vet du, vad dom har gjort till mig. Min mamma var med, min mormor var med, alla familjen var med...

Flera av kvinnorna beskriver tystnaden efter könsstympningen, att de inte kunde prata med sin familj om ingreppet.

Jag har växt upp i en kultur där det var vanligt att man trodde att det här tillhörde det normala och föräldrarna, även om vi har gått igenom det här, fick man inte prata om det. Det var det normala. När jag kom hit och fick veta att alla andra som bor här på dom har man inte tagit bort delar av deras kroppar, då kände jag varför har man gjort det här mot mig. Varför tog man delar av mitt underliv...

Det var en börda som man har burit, man kunde inte prata om det, man fick inte prata om det. Det var något på... fast man varit med om ett hemskt ingrepp... då la man liksom lock på det här.

Många av de deltagande kvinnorna beskrev en mycket lång tystnad om de personliga upplevelserna av könsstympning och att de inte heller som vuxna pratat om upplevelserna av könsstympning. När intervjupersonerna började i Existeras samtalsgrupp innebar det för många av kvinnorna en stor förändring.

2.1.2 Bra att prata i gruppen

Flera av de deltagande kvinnorna beskriver att det inledningsvis kändes ovant att börja prata om könsstympning i gruppen. Den gamla erfarenheten av en tystnad runt könsstympning blev utmanad.

Det är sådana saker som vår tradition, som vi hade i hemlandet... från början känns det lite konstigt att prata om det. Från början.

Saker som vi upplevt massor i våra länder med kvinnor som dör på grund av det där. Det blev nästan helt stängt du kan inte få ut det och sådana saker... det var svårt att prata öppet... för oss. Men vi fick diskutera och prata om det här...

Några kvinnor beskriver att det var svårt att prata på de första gruppträffarna, att minnena väckte starka känslor, men att de blev allt tryggare. Att de kunde övervinna rädsla och bli mer aktiva att också delta i samtalen.

Första... första träffen jag kände mig ledsen, för att jag kom ihåg vad som har hänt... för jag hade inte pratat... Jag kände jag vill inte prata /.../ efter det så man känner sig vanlig... och vågar...prata. Så jag räcker handen nu...

En intervjuperson beskriver hur det var svårt i början att prata, men hur hon fick hjälp av Luul, en av gruppledarna.

Luul kunde berätta att det var inte bra hur folk hade blivit behandlade... men det tog tid för folk att öppna, det här är privatliv... när hon berättade så tog jag allt som jag hade och berättade som jag inte kunde förut. Jag tycker att programmet var väldigt bra för oss...

Många kvinnor beskriver att de har svåra upplevelser med sig och att det genom grupp-träffarna blir möjligt att dela erfarenheter och få stöd av varandra. Att de känner att många i gruppen har varit med om liknande traumatiska händelser.

Det är jättebra, alla har traumatiseringen, kan man säga, när man i barndom...när vi sitter och pratar, en del dom har haft jättesvårt. Så det...vi är samma, vi är i samma båt, kan man säga. Istället att man tänker det är bara jag som har hamnat där, i såna situationer. Så man delar med sig om sina traumatiseringar, vad som har hänt under...och hur...hur kan vi stoppa, vi är samma ... alla.

Kvinnorna berättar att man ibland sitter i mindre grupper för att våga berätta mer personligt om man vill det.

I smågrupperna satt vi och diskuterade. I mindre grupper... vi var i stor grupp men i mindre grupper hade någon tagit upp det... vågat tala om det.

Vi sitter fem – fem el fyra – fyra så här, man kan diskutera olika. Mmm. Någon om omskärelse berättar, någon som inte har gjort det, hur känner du det och så...

2.1.3 Att få ny kunskap

Många intervjupersoner talar om betydelsen av att de fått nya kunskaper om könsstympning. En läkare på Amelmottagningen besöker gruppen varje termin och deltar i grupp-samtalen. I samband med det får deltagarna mer kunskap om olika former av könsstympning av flickor och kvinnor och konsekvenser. Mot bakgrund av tidigare tystnad och brist på samtal blir tillgången till ny kunskap mycket värdefull.

Det har underlättat att läkaren har berättat, läkaren som förklarade varför och vad gör det här mot kroppen och vad gör det här mot det fysiska och det psykiska, det här fick man liksom. Det är det... all den här tyngden som jag hade på axlarna har gått ner. Det har släppt...

Vi visste alltså redan från början, men det här att vi såg bilder, alltså hur det ser ut när man blir könsstympad och att man diskuterar om det här och att man liksom pratar också om sina upplevelser, allt det här liksom blir ju så här.... ja, i kombination blir bra. Ja, vi diskuterade det här.....så när man liksom ser dom här bilderna då upplever man det här igen, allt det här som man....så det ger ju mer beslutsamhet kring det.

Intervjupersonerna beskriver att de fått ökad insikt om vad de gått igenom och fått en djupare kunskap. Från brist på information till mer kontroll över det som hänt.

jag har lärt mig... jag har liksom, jag har fått mer kunskap om det här liksom hur det könsstympning går och allt det här liksom och jag känner att jag har lärt mig mycket mer, blivit mer djupare insatt. Vad jag har gått igenom och vad små flickor går igenom. Det har gett mig någon slags känsla, ja jag vill gärna lära mig mer...

tidigare tycker jag inte att det var någon som förklarade det här tydligt och klart, hur skadegörande det här är... Men nu ser jag det tydligt och klart...

Läkaren har också berättat om möjligheter att få medicinsk behandling och psykosocialt stöd från mottagningen. De deltagande kvinnorna beskriver att de känt sig inbjudna att ta kontakt med mottagningen.

Läkaren kom och visade bilderna och om man behöver hjälp, hur man kan söka, så det finns... nu man vet hur kan man gå, vilken väg ska man gå dit. Så det... informationen är jätteviktig. Hon visade oss hennes klinik var någonstans. Så det...alltså...du vet man förlorar ingenting, man tar alltid på sig kunskap...

Amelmottagningen hjälper kvinnor som har problem efter könsstymningen som man kan åtgärda kroppsligt. Även psykiskt om man vill prata om det här, så har man fått deras telefonnummer. Så det är också en god hjälp. Att man inte bara diskuterar och sedan går hem...

2.1.4 Påverkad av samtalen

Flera kvinnor pratar om att de är traumatiserade av händelsen och att de också har skuld-känslor kopplade till det de varit med om. En kvinna jämför med hur det är för våld-täktsoffer.

Jag skulle jämföra det här med en flicka eller kvinna blir våldtagen, då bär man den här skulden för vad har jag gjort för att förtjäna det här. Då tror man inte att det är någon annans fel utan det är mitt eget fel. Det är den känslan jag hade från början. Men eftersom jag har fått komma in i den här gruppen och prata om det här då har man liksom... man förlåter sig själv också på något sätt. För den här skulden bär man resten av livet annars om man inte har fått någon som kan förklara. Så det är det som jag fått hjälp av att liksom släppa det här, den här tyngden har gått ner som jag hade från början, i hela mitt liv. Nu känner jag någon slags lättnad.

Flera intervjupersoner talar om hur könsstymningen orsakar både fysiska och psykiska skador. Samtalen i gruppen lyfter båda perspektiven.

jag mår inte bra tidigare och nu mår jag bättre. Jag har fått svar på många frågor. För jag hade inte bara den kroppsliga skadan, jag hade också den mentala skadan. I och med att jag har varit med om det här, jag kunde inte få någon som kan svara på mina frågor... jag hade en massa frågor som gick runt i huvudet och jag hade inte någon som kunde svara. Men nu har jag fått svar, många svar på mina frågor. Och det är det som har underlättat för mig liksom att släppa taget på något sätt.

Flera intervjupersoner talar om hur deras motstånd mot könsstympning har förstärkts genom kunskapen och samtalen som de fått ta del av.

Det är bra med sådan erfarenhet för mig som de flesta som är här, som blev könsstympade själva. Vi vet hur vi blev utsatta... Det är bra att diskutera det här och förstå liksom... man vill inte att någon annan ung tjej ska bli... ska gå igenom det här ingreppet. Varken våra döttrar eller någon annans dotter. Det är bra att prata om det.

Jag hade faktiskt innan jag kom in i gruppen, de tankarna att det är inte bra för små flickor att gå igenom det här med könsstympning. Sedan jag har varit med i gruppen och diskuterade har det blivit förstärkt.

2.1.5 Mobilisera motstånd

Många av intervjupersonerna uttrycker att de vill vara aktiva i att motarbeta könsstympning, framför allt i sina hemländer. Flera av kvinnorna uttrycker att de inte tror att könsstympning sker i Sverige då det finns ett förbud i lag mot könsstympning här. Då kan föräldrar inte genomföra det här mot sina barn.

Men för våra barn här i Sverige, även om jag vill, jag kan inte göra det. Det går inte, kanske några tycker det [könsstympning] är bra för deras föräldrar tycker det är bra men dom kan inte göra det här, dom får inte göra det här.

Om det är olagligt då blir man rädd för lagen. Så man vågar inte. Så här i Sverige vågar man inte även om man vill. För då vet man att man blir straffad.

Intervjupersonerna ger många olika exempel på hur de kan sprida kunskaper hos andra om könsstympning. De kan tala med personer de har kontakt med som inte tagit avstånd från könsstympning och sprida information för att aktivt motverka könsstympning av flickor och kvinnor i hemlandet.

Förebyggande är liksom att någon som har lärt sig, som har fått kunskaper om det här kan berätta för någon annan och den andra personen kan berätta för någon annan. Så att spridningen går vidare... och man försöker sprida det här...

Jag berättar också om jag möter någon som fortfarande tror på det, som fortfarande vill göra det att jag sätter stopp, säger stopp, gör inte det. Jag vill liksom sprida den här informationen vidare till andra som inte vet något om det.

Flera av intervjupersonerna beskriver hur de har kontaktat släkt och vänner i hemlandet för att informera och förebygga att de könsstympar sina barn.

Det var då jag vågade liksom när vi haft den där diskussionen, när vi hade diskuterat om det här, vi hade varit i vår grupp och diskuterat. Det var då jag fick den här känslan att jag vågade ringa folk, det var då jag lyfte upp luren liksom och sa nej, gör inte det, gör inte det. Det var tack vare det jag blev starkare liksom och modigare och visa andra. Att stoppa.

Jag har redan börjat på telefon att informera folk liksom, gör inte så här. Folk som bor till exempel i andra länder som tror att det här är något normalt. ”Det här är inte normalt”, jag säger det i telefon...

Min mammas föräldrar dom bor kvar i Afrika, ibland dom ringde mig, när dom ringde mig säger jag, om en kvinna har fått barn, jag säger hallå, snälla, kan ni sluta att omskära barnen. Ni måste sluta, för att det där är omöjligt att.... man får abso....nej, det där är...det är...gammal tradition...

För mig är det för sent. Jag har varit med om det här. Men om jag träffar någon min släkt, eller min familj som tänker göra det här att jag nu vågar säga stopp, det här är inte bra. För jag kan förklara varför det inte är bra... Nu vågar jag mer.

Två av kvinnorna beskriver hur det är ett långsiktigt arbete att övertyga släktingar i hemlandet att bryta traditionen, genom uppmaningar som behöver upprepas.

Jag ringde några... jag satt jättemycket med en pappa, en som jag är släkt med, han förberedde att göra det med sin dotter. Men jag sa gör inte det, gör inte det. Jag ringde honom varje dag och sa snälla gör inte det. Hon är sju år... han har lyssnat hittills. Han har inte tänkt ens, miljön är så traditionell, alla tror på det där och det är normalt. Tror dom. Men jag har berättat allt om skadan, allt som kan skadas hur kvinnan blir utsatt och allt det här. Då tänkte han, oj är det så farligt. Då ska jag inte göra det...

I min familj det finns fortfarande en del som bor på landet och de vill ha det... men jag ser att måste gå vidare och säga ni ska inte göra det. Jag måste kunna prata med dem på ett bra sätt och säga det här går inte och det här är si och så. Man kan inte bara säga en gång så här, man måste kunna om och om och om igen. Jättemycket. Det är inget som man kan göra snabbt.

Några av intervjupersonerna talar om att åka till hemlandet för att försöka förändra, till områden där kunskapen är begränsad och där traditionen med könsstympling fortfarande är stark.

Man vill åka till hemlandet, då vet jag områden som de inte har nått... Jag vill gärna följa med och åka dit. Jag vet därifrån där jag kommer är det många som inte ens tänker på det där, dom gör det här, det är normalt. Dit skulle man åka och diskutera med dom. Vill säga till Luul om ni någon gång har ett projekt eller någonting och åker till hemlandet vill jag gärna vara med, liksom...

2.1.6 Sammanfattning av temat möjliga samtal om könsstympling

Inom temat *Möjliga samtal om könsstympling* identifierades:

- De deltagande kvinnornas berättelser om utsatthet för könsstympling i barndomen. Tystnaden som följt, som för vissa kvinnor bryts först i samband med att de börjat i Existeras gruppverksamhet.
- Samtal i gruppen om könsstympling har lett till att känslor av sorg, smärta eller ilska kommit till uttryck. Men också att starka känslor av gemenskap, samhörighet och tröst har väckts hos deltagarna i gruppen.
- Ökade kunskaper om könsstympling har inneburit insikter, men har också väckt känslor av ökad kontroll.
- Alla deltagande kvinnor beskriver att de fått mer kunskap om de negativa konsekvenserna av könsstympling. Dessutom har en vilja att sprida kunskap väckts hos dem. Många av de deltagande kvinnorna vill informera personer som kan medverka till att barn könsstympas, framför allt i hemländerna, och bidra till att stoppa den skadliga traditionen.

2.2. Andra aktiviteter och samtal i gruppen

Existeras gruppverksamhet består av de två huvudkomponenterna samtal om könsstympling och träning. Inom detta tema har två subteman identifierats:

- träningen
- samtal om socialtjänsten och annat.

2.2.1 Träningen

För många av kvinnorna var träningen särskilt viktig när gruppverksamheten presenterades för dem. Träningen var uppskattad av alla intervjupersoner, den genererar energi, hälsa, styrka, psykiskt välmående och lindrar symptom av till exempel muskelsmärta. Flera av intervjupersonerna tog upp behov av träning då de har belastade kroppar och får värk på grund av ett fysiskt krävande arbete. Andra kvinnor beskriver att de har varit stillasittande, har sämre kondition och är i behov av att komma i gång och aktivera sig.

Jag har tappat en hel del vikt, jag fick ett litet barn och ökade i vikt. Jag gick ner 8 kg nästan, så den här träningen har gett mig jättemycket glädje.

Jag var en av de sämsta, svagaste... för jag har mycket skador i kroppen. Så jag hade jätteont jag klarade mig inte i början. Jag gnällde hela tiden och kunde inte röra mig. Men nu känner jag mig att min hälsa har blivit helt annorlunda.

Många beskriver hur träningen bidrar till välbefinnande och glädje. Att det är stimulerande att röra sig tillsammans med andra och att de blir uppmuntrade av en positiv ledare.

Vår tränare, ja hon heter Misky. Det är bra träning för att det är inte bara träning /.../ Du är glad, du ser en massa nya ansikten. Sedan springer du. Jag vill inte missa... sedan sitter de också och pratar om det här information och någonting att träna hjälper mot huvudvärk, hjälper mot spänning, någonting som... allt att göra här är bara, någonting mycket positivt.

Ja, man blir fysiskt och psykiskt påverkad, så när vi dansar och så här, det hjälper oss. Att man glömmer saker och ting. Man blir frisk, därför.

Några intervjupersoner som har begränsad ekonomi, uppskattar särskilt att de får träna utan att behöva betala en avgift för det.

Det är bra för kroppen att man tränar, jag hade ont i axeln tidigare, musklerna här i axeln. Men nu sedan jag börjat träna här har det blivit bättre. Eftersom jag inte har råd att köpa gymkort så har det blivit bra för mig att vara med och träna och det kostar inte så mycket för mig, ingenting för mig. Jag får hjälp liksom, gratis hjälp.

jag är glad för det, jag åker ingenstans det kostar ingenting... ingen tid och pengar...så jag världens tur...

En annan intervjuperson tycker det är positivt att många får del av träning genom gruppsamheten, även kvinnor som annars inte hade tränat.

Det är fin träning faktiskt. För mig är träning bra och man visar kvinnor som aldrig varit med och tränat. Det är någonting nytt för dom. Så när jag ser dom, jag blir så glad och stolt att de fick den där chansen att vara med. Annars aldrig dom skulle vara med, fast dom bor här i Sverige.

En intervjuperson kopplar ihop träningen med att stärka självkänslan och att träningen leder till mod att säga ifrån.

Det är träningen, om man rör sig, man blir stark. Det är också ett sätt, när man blir stark och frisk kan man våga säga emot något som man inte tycker om. Det är också ett sätt som är bra.

2.2.3 Samtal om socialtjänsten och annat

Gruppledarna har utöver samtal om könsstympling även tagit upp andra teman. Det tema som de flesta intervjupersoner berättar om är synen på socialtjänsten och främst deras arbete med barn. Flera av kvinnorna beskriver att de blivit påverkade och skrämde av rykten om hur socialtjänsten arbetar som kan vara osanna eller överdrivna.

Socialtjänsten blev också inbjudna att berätta om vad de gör. Det som är viktigt med socialtjänsten, vi är jätterädda för socialtjänsten... Så att man vågar ställa frågor till dem, när dom är här. Så det är ett jättebra steg att dom har bjudit in...det är så att man ställer frågor att vi är så rädda för att ni kan ta barn ifrån oss. Hur kan ni underlätta för oss så vi kan lita på er? Så att man ställer dom frågorna. Det är bra att komma nära varandra så att man litar på varandra. Det var det där social... socialtjänsten. Om det har vi tagit upp, det var bra faktiskt. Vissa som vill veta om deras uppgifter, det är lite hot från socialtjänsten...vi har upplevt det som riktigt, inte jag, men jag har hört med flera familjer så, så, så. Dom ger inte familjen en chans, när pappa blir arg och skriker dom tar barnen. Det är väldigt tråkigt. Där man kan... det är svårt. Vi behöver att de ska komma... det är mycket här i området, mycket snack. Vi behöver mycket att dom ska komma och berätta om deras uppgifter, vad som gäller och vad som gäller inte. Så och dom ska känna sig trygg med det föräldrar. Så det har vi också fått.

Jag sa till henne får jag fråga dig, till kvinnan som kom från socialtjänsten. Jag som mamma jag vågar inte ... pga media nu. Om det är rätt eller fel nu. Alla blir oroliga. /.../Jo, sa hon vi hjälper den som har problem, men det syns inte i media, det syns annat.

Intervjupersonerna beskriver vidare att de haft samtal om barnuppfostran och hur man som föräldrar ska förhålla sig till sina tonåringar. En intervjuperson beskrev samtalet på temat så här:

Det var någon diskussion mellan mammor om det här våldet som finns i området och våld bland unga killar i området och mammor som undrade hur kan vi samverka med polisen och hur kan vi förebygga det här. Så vi kan få stopp på det här våldet bland unga killar. Det var en bra diskussion.

Ett annat tema som nämndes var kvinnor som lever i rädsla och förtryck i relation till sin man. När det gäller andra samtalsteman uttrycker en intervjuperson att de deltagande kvinnorna kan ta upp olika frågor med gruppledarna.

Så man diskuterar olika ämnen. Om man har en fråga så försöker de hitta någon som kan klara av att svara.

2.2.4 Sammanfattning av temat andra aktiviteter och samtal i gruppen

Inom temat *Andra aktiviteter och samtal i gruppen* har intervjupersonerna framförallt lyft betydelsen av träningen.

- Uppmuntran från Misky, tränaren, har varit betydelsefull och uppskattad. Träningen har varit viktig för intervjupersonerna för att bland annat lindra värk, förbättra sin kondition och för att gå ned i vikt.
- Intervjupersonerna tar också upp psykologiska effekter av träningen, som att känna sig glad, känna gemenskap, känna energin och att bli stolt över det man presterar.
- Några uttrycker att de gläds åt att de kvinnor som aldrig tidigare tränat fått tillgång till träning genom gruppen.
- En intervjuperson uttrycker att träningen är stärkande men också att träningen har gett henne mod att våga säga emot.

Ett annat subtema *Samtal om socialtjänsten och annat* rör andra samtalsämnen som togs upp i gruppen.

- Intervjupersonerna lyfter att de uttryckt oro för hur socialtjänsten arbetar och agerar när det gäller misstanke om att ett barn far illa. Intervjupersonerna beskriver hur de kunnat tala om detta i gruppen och att de även fått besök i gruppen av representanter för socialtjänsten som gett dem information som delvis tycks ha lugnat intervjupersonerna.
- Samtal om våld bland unga och hur föräldrar kan agera har också varit uppe till diskussion.

2.3. Tankar om gruppen

Under detta tema identifierades tre olika subteman som rör deltagande kvinnors övergripande tankar om gruppen:

- ledarnas betydelse
- värdet av gruppen
- gruppen behöver fortsätta.

2.3.1 Ledarnas betydelse

Intervjupersonerna är alla mycket positiva till gruppledarna och tacksamma för att de är så engagerade i detta arbete.

Luul är bra, jättebra. De andra också, de är bra. De har verkat för deras liv kan man säga med den här aktiviteten, med erfarenheter och sådana grejer.

Dom tog upp bra och nyttiga saker... dom är välutbildade tjejer och väl medvetna om vad som pågår. Så de diskussioner dom tar upp är alltid någonting bra.

På frågan vad som var mest positivt med gruppen svarar några att det är gruppledarna som är det mest positiva.

Jag tycker alltså deras öppenhet. Deras bemötande att de är alltid välkomnande. De är glada när de ser oss. Dom kramar oss. Det känns som jag kommit rätt. Dom är alltid öppna, glada och varma när vi kommer in. Det känns så skönt, att komma hit.

Allt jag kan säga... dom är jätteduktiga. Dom har varma hjärta, vi känner sig som våran hem, du vet, kommer in, serverar frukt, kaffe, te, och vi känner sig hem, bara slappnar av...

Flera intervjupersoner lyfter fram att gruppledarna utformat ramar och regler för gruppsamtalen. En intervjuperson nämner exempelvis regler för hur telefoner används under träffarna.

Luul hon gjorde jättebra system som när man kommer in, man måste stänga telefonen, man kan inte prata i telefon tillsammans med så de försöker göra så, alla tar de här reglerna.

En annan rutin som omnämns är att kvinnorna meddelar om de ska närvara på gruppträffarna via snapchat, så att gruppledarna och deltagarna vet vilka som ska delta. Det blir på det sättet tydligt att varje kvinnas närvaro respektive frånvaro har betydelse för gruppen.

Det som jag gillar också, det finns snapchat, gruppchat heter det. Luul har skapat den. Du skriver jag kommer, hon säger vi ses. Alla skriver om jag inte kommer, du skriver jag kommer inte pga att jag jobbar kväll. Den här kontakten är jättefin, hon skapar den med alla och vi ser, vem kommer och vem kommer inte. Man ser direkt för att vi har snapchat med den här gruppen.

Träning börjar klockan fyra, många dom kollar, många som skriva jag kommer, jag kommer. Många sa jag kan inte tyvärr, jag jobbar. Hon vet ja, tack, jag vet vem kommer, tack, tack, tack.

Intervjupersonerna betonar också att gruppledarna kan stötta enskilda kvinnor som på något sätt behöver hjälp.

Ja, dom har mkt tålamod, dom berättar överallt och dom behöver hjälp, dom kan komma och säga...

Gruppträffarna hålls på svenska, trots att flera av gruppledarna talar andra språk än svenska. Flera av intervjupersonerna uppskattar att ledarna talar svenska och att det bidrar till språkträning. Vid gruppträffarna finns ofta en tolk med, som kan tolka till de som behöver språkstöd.

Luul och dom, dom pratar svenska, dom kan somaliska men dom pratar inte somaliska.

Det är också att man kan kommunicerar, man hör och lyssnar på svenska och man hör varje gång att man kommunicerar och utvecklar sig också. Det är också bra.

I samband med gruppträffar har gruppledarna organiserat barnpassning, i en intelligande lokal i Folkets Husby, vilket möjliggör för ensamstående mammor att delta i gruppen. Detta har fått stor betydelse.

De flesta som kommer är ensamstående mammor som har barn i olika åldrar och då har de ordnat med en kvinna som kan ta hand om barnen.

Så när vi tränar har vi någon som kan ta hand om barnen här. Så det underlättar för mig som ensam mamma... ensamstående mamma att vara med då jag vet att mina barn är här och de blir också omhändertagna.

2.3.2 Värdet av gruppen

Det finns många olika perspektiv under subtemat *Värdet av gruppen* så som värdet av gemenskap, att stärkas av samtal och få stöd och att prioritera träffarna. Värdet av gemenskap och att komma nära varandra i allvar och glädje framhålls av många intervju-personer.

Det var fint faktiskt. Jag kan inte beskriva, det var fint att jag fick träffa de andra här. Det är socialt som saknas ibland, vi är sociala. Att komma och hänga med dom man känner och de man börjar lära känna här. /.../ Personalen, vi fick stöd... som jag sa vissa kvinnor som har brist på språk och allt, allt, allt, de fick stöd också.

Det är viktigt att kvinnor kommer tillsammans, flera kvinnor sitter hemma och gör ingenting... att träffa folket det är viktigt. Annars känner man sig ensam. Man måste träffas och komma hit, man blir glad också, för att vara tillsammans.

Det är jättemånga kvinnor och mammor som bor i området som inte känner varandra. Vi har lärt känna varandra, lärt känna många kvinnor här i gruppen. Vi har olika diskussioner. Och träningen också var ett plus, så vi har fått mycket mer kroppsligt. Man har gemenskap, glädje, vi delar med oss och umgås.

Att dela svåra upplevelser och även stärkas genom samtalen är en annan dimension, där kombinationen av fysisk aktivitet och samtal om könsstymning framhålls av intervju-personerna.

Man blir fysiskt och psykiskt påverkad, så när vi dansar och så här, det hjälper oss. Att man glömmer saker och ting. Man blir frisk, därför. Det är mycket som vi har pratat om. Vi har pratat om hur man ska utvecklas. Man måste vara stark. Man ska inte vara rädd. Du måste våga att säga dina känslor.

Allt var bra... vi liksom, när vi tränar, så har vi ibland... sätter vi på musik, vi dansar tillsammans, vi fikar, vi tar kaffe, det är vänskapen...

Flera intervjupersoner beskriver att samtalen kan upplevas som läkande. En intervjuperson beskriver hur hon får stöd av gruppen att bearbeta upplevelserna av att ha blivit könsstymad i barndomen.

Det är en jättefin grupp så jag känner mig... som ett offer för det som hänt... när jag får kramar att det är inte ditt fel, föräldrarna visste inte att de gjorde fel. Man får inte höra: era föräldrar var elaka, de har gjort fel allt det här...

För många av deltagarna är gruppträffarna mycket viktiga. En intervjuperson beskriver en känsla av tomhet när gruppen har paus och inte träffas. Några intervjupersoner ger exempel på hur de alltid prioriterar att komma på gruppträffar.

Jag längtar efter den tiden, jag kommer hit om inte mina barn är sjuka. Jag kommer alltid, missar aldrig det här. Det är något som jag räknar med hela tiden. Jag längtar efter det och skyndar mig hit. Jag vill inte missa något eller något tillfälle.

Jag väntar på det hela tiden på den här onsdagen. Min dotter hon frågar, till och med hon väntar på det. Hon säger ”mamma, onsdag de har börjat! Jobbar du?” ”Jag jobbar till 3 men jag kommer att hinna ändå...” Vi väntar på det som något stort.

Andra beskriver att de får be sin arbetsgivare att lägga om scheman den veckodagen för att inte missa någon gruppträff.

Det var väldigt bra... jag missade inte, när jag jobbade på kvällarna jag brukade byta för jag ville inte missa denna dagen. Jag fick byta så jag kunde vara med.

Jag hade frågat min bemanningsgruppchef...det gick inte bra... att jag byter. Så hela den där terminen jag hade missat... jag kom bara några dagar. Sen jag hade bestämt att jag ska inte missa en enda dag, här behöver jag det. Sen jag bytt, bara jobbar dag, på onsdagar...

Några av de deltagande kvinnorna som berättar om positiva erfarenheter av att delta i gruppen, reflekterar att det finns behov av en liknande grupp som denna, på andra platser.

Jag känner flera kvinnor som jag har berättat den här gruppen, men dom bor inte här... Dom sa vi behöver också, hur ska vi få den här...

Det kan spridas, det behövs på olika områden. Inte bara här i detta området...

2.3.3 Gruppen behöver fortsätta

Flera av intervjupersonerna har deltagit mer än en termin i Existeras gruppverksamhet. Alla talar om gruppen som en kontinuerlig verksamhet som kvinnorna fortsätter att delta

i. Det innebär att det blir fler och fler i gruppen. En intervjuperson beskriver att det var först under andra terminen som hon vågade börja prata om sina erfarenheter och bli mer aktiv. Andra intervjupersoner beskriver hur de som varit med tidigare terminer ofta fungerar som ett stöd för kvinnor som är nya. Flera kvinnor konstaterar att de fortsatt behöver gruppen med allt det positiva det innebär.

Jag vill säga att gruppen har gett oss... och det är många som har haft ohälsa att komma med i gruppen och jag mår jättebra. Vi behöver att gruppen ska fortsätta och det är många som vill ha det här programmet. Hoppas att vi får det.

När de deltagande kvinnorna tillfrågas avslutningsvis om de har synpunkter eller önskemål rörande gruppen, så svarar alla intervjupersoner entydigt att allt med gruppen är positivt men att de önskar att gruppen kunde träffas mer än en gång i veckan.

2.3.4 Sammanfattning av temat tankar om gruppen

Inom temat *Tankar om gruppen* har intervjupersonerna många kommentarer om ledarnas betydelse.

- De värdesätter det engagemang som gruppledarna visar, det handlar såväl om den värme som den kreativitet de har för gruppen. De framhåller omsorgen som gruppledarna visar och det stöd enskilda kvinnor kan få. De uppskattar regler i gruppen om mobiltelefoner och att meddela närvaro respektive förhinder.
- Gruppträffarna hålls på svenska och flera intervjupersoner kommenterar det som något positivt, att det bidrar till språkträning. Gruppledarna har organiserat barnpassning i samband med gruppträffarna, för att underlätta för bland annat ensamstående mammor, något som uppskattas av deltagarna.

Intervjupersonerna kommenterar på olika sätt *värdet av gruppen*.

- Gruppverksamheten har skapat en stark gemenskap och deltagarna kan dela allvar och glädje. Kombinationen mellan fysisk aktivitet och samtal hjälper deltagarna att bli starka och må bättre. Omsorg från andra kvinnor i gruppen när svåra minnen berörs, upplevs som mycket positiv.
- Intervjupersonerna betonar hur de prioriterar gruppträffarna och hur de försökt ändra sina arbetstider för att alltid kunna delta.
- Avslutningsvis reflekterar några av de deltagande kvinnorna att en gruppverksamhet som denna borde spridas, eftersom de vet att den behövs även på andra håll.

Avslutningsvis i temat *Gruppen behöver fortsätta* uttrycker ingen deltagare att de deltar i verksamheten enbart en termin utan att de räknar med att gruppen har en kontinuitet och fortsätter. Alla deltagare har enbart positiva synpunkter om gruppverksamheten och det enda önskemål som framfördes, av i princip alla var att gruppen skulle träffas mer än en gång i veckan.

3. AVSLUTANDE DISKUSSION

I detta kapitel diskuteras resultaten av intervjustudien. De teman och subteman som har identifierats i materialet utgör en ram för studiens fynd. Diskussionen utgår från de centrala resultaten och olika fynd som sammanförs i detta kapitel i syfte att tolka resultaten och sätta dem i ett sammanhang. Diskussionen presenteras under följande teman:

- öppnar för samtal
- kunskap ger också kontroll
- från utsatt till "aktivist"
- gruppledarnas förmåga att skapa trygghet.

Avsnittet avslutas med en diskussion kring vetenskaplig metod.

3.1. Gruppverksamheten öppnar för samtal om könsstympling

Gruppverksamheten öppnar för samtal om könsstympling som är angelägna för intervjupersonerna. Temat könsstympling berör kvinnorna i hög grad, men är också ett ämne som väcker obehag. Flera av intervjupersonerna beskriver att en långvarig och omfattande tystnad i förhållande till könsstympling har rått sedan barndomen. En del intervjupersoner beskriver vidare att tystnaden påverkat deras psykiska hälsa negativt och lett till känslor av ilska och sorg. I gruppsamtalen har det blivit möjligt att tala om könsstympling och deltagarna har fått hjälp att övervinna initiala känslor av motstånd och obehag. De har upplevt trygghet i gruppen. Vissa deltagande kvinnor har levt med sina erfarenheter av utsatthet och känslor av att själv vara avvikande och att ha skuld. När erfarenheterna delas kollektivt tonas smärtan av den egna utsattheten ned och det blir möjligt att tala om den. Med ett holistiskt förhållningssätt har samtal och fysisk aktivitet förenats vid träffarna, något som alla deltagarna uppskattar. Träningen bidrar till fysiskt välbefinnande och att bilden av kroppen blir mer positiv. Träningen har också varit psykologiskt stärkande för deltagarna, genom att självkänsla och mod har stärkts. Stress och spänningar som kan finnas i kroppen blir lindrade genom att fysiska övningar kombineras med samtal. Intervjupersonerna beskriver att de går från gruppträffarna med känslor av lättnad och glädje.

3.2. Kunskap ger också kontroll

Den läkare som varje termin medverkar vid två gruppträffar har en viktig roll att presentera medicinsk och psykologisk kunskap för deltagarna. De deltagande kvinnorna uppger att de genom ökad kunskap upplever att de fått ökad kontroll. Intervjupersonerna beskriver att fakta inledningsvis kan vara skrämmande men att det hos deltagarna omvandlas till kunskap och vetskap om det som hänt. Intervjupersonerna går från att vara offer för diffusa upplevelser i barndomen som inte varit talbara till att ha vetskap om vad som hänt med deras kroppar och uppleva att det blir talbart. De har gått från att på olika sätt känna sig maktlösa och utan inflytande till att få mer kontroll över sina liv och sin kunskap.

3.3. Från utsatt till ”aktivist”

Många av kvinnorna beskriver att de genom gruppen fått ett starkt engagemang i att försöka förhindra könsstymning. Flera uttrycker en vilja att sprida kunskap och medverka till att förebygga könsstymning i sina hemländer. Flera kvinnor beskriver processen från att tidigare inte våga tala om könsstymning, till att nu bli proaktiv och på eget initiativ ta upp samtalsämnet med personer som de vet behöver kunskap. Flera kvinnor beskriver det som en uppgift de tar sig an, att på avstånd, genom telefonsamtal försöka bevaka och skydda barn som är ”i risk”. Andra vill åka till hemlandet för att engagera sig i det förebyggande arbetet mot könsstymning.

Olika processer i gruppverksamhet leder till att empowerment, egenmakt, utvecklas. Empowerment definieras som att en person tar egenmakt över sitt liv och sin frihet och får handlingsfrihet över frågor som berör hen (Rappaport, 1987). Kvinnor får en ökad makt, genom ökad kunskap om sin historia och om det som hänt i deras barndom. De har upplevt stöd i att stärka sin självkänsla och i att utveckla mod. Intervjupersonerna har med stöd av samtal, ny kunskap och fysisk aktivitet erövrat mer makt över sina liv och nuvarande situation. Empowerment, lyfts i många officiella dokument som mål för vad stödet till könsstympade kvinnor ska vara inriktat på (UNFPA-UNICEF, 2021; WHO, 2021b). Vid Existeras gruppträffar blir maktlösheten utmanad och kvinnor utvecklar egenmakt.

3.4. Gruppledarna har en förmåga att skapa trygghet för deltagarna

Gruppledarna upplevs som omsorgsfulla, vilket får deltagarna att känna sig trygga, betydelsefulla och sedda. Det är också framträdande att gruppledarna är trygga i samtalen om könsstymning, att de har förmåga att härbärgera känslor av sorg och rädsla hos deltagarna. Gruppledarna möter de som har tvekat att prata med stöd och uppmuntran, att våga försöka igen när de deltagande kvinnorna känner sig beredda. Gruppledarna förmedlar också att det finns ytterligare hjälp att få, från professionella, om någon skulle behöva det. Gruppledarna beskrivs som glada och positiva, något som gör att intervjupersonerna inte upplever att det känns tungt och stressande att gå till gruppen.

Några av gruppledarna är födda i ett afrikanskt land och har viss kulturkompetens. Det bidrar sannolikt till att intervjupersonerna får en känsla av trygghet och samhörighet med gruppledarna. Gruppledarna kan också upplevas ha ett ”inifrån”-perspektiv på könsstymning, att de har kunskap om att den traditionen finns i hemlandet. Några intervjupersoner beskriver också gruppledarna som förebilder, som kvinnor från samma hemland som lyckats och ”kommit långt”.

Gruppledarna representerar en ideell organisation, kopplad till kvinnojour rörelsen. De representerar inte någon myndighet. Det hade sannolikt varit svårare för professionella till exempel från socialtjänsten att leda en grupp som denna och skapa tillitsfulla relationer till deltagarna, utifrån den brist på förtroende för socialtjänsten som intervjupersonerna uttrycker i intervjuerna. Denna oberoende ställning som Existera har, att vara en organisation som står upp för utsatta kvinnor, bidrar sannolikt tillsammans med andra faktorer som har identifierats i diskussionen, till att de lyckas bedriva en verksamhet som både är innovativ och framgångsrik.

3.5. Diskussion om den vetenskapliga metoden

Studien som genomförts kan inte användas för att värdera om interventionen är evidensbaserad. Det krävs ett omfattande vetenskapligt arbete i många steg, med upprepade studier och användning av olika vetenskapliga metoder för att pröva om en intervention kan anses vara evidensbaserad. Det finns ett begränsat antal interventioner inom socialt arbete (det vetenskapliga område som ligger nära den aktuella interventionen) som kan sägas vara evidensbaserade. En process för att pröva bästa tillgängliga evidens har presenterats av Sundell och kollegor (2023) där de föreslår ett antal steg i processen för att uppnå bästa tillgängliga evidens vad gäller en interventions effektivitet. Det första steget i processen är att det finns en programteori som beskriver hur interventionen utvecklats och vilka effekter som interventionen är avsedd att leda till. Det andra steget är interventionens genomförbarhet. Om interventionen är accepterad av de som ska utföra den och de som ska få del av den. Vidare om den som ansvarar för interventionen kan genomföra programmet som det är tänkt. Det tredje steget avser effekter hos deltagare. Om deras situation har förbättrats eller försämrats. Det kan undersökas genom intervjuer. Som ytterligare en strategi kan standardiserade frågeformulär före och efter interventionen användas, för att mäta eventuell förändring. Genom statistiska metoder undersöks om signifikanta förändringar kan iaktas när värden jämförs från före- till eftermätning. I det fjärde steget genomförs en randomiserad kontrollerad studie, där effekterna av en viss intervention jämförs med effekterna av annan insats eller ingen insats för en kontrollgrupp. Ett femte steg är att genom systematisk granskning se om flera studier har genomförts där personer fått del av samma intervention och om studierna har identifierat liknande effekter.

Denna intervjustudie, att undersöka effekter hos deltagare av en intervention, kan ses som en första studie i steg tre i den beskrivna processen för att undersöka evidens (Sundell et al., 2023). Resultatet av studien är lovande och det finns styrkor som kan framhållas i värdering av resultatet. Trettio kvinnor deltog i interventionen under hösten 2022 och fick information om forskningsstudien. Tjugo kvinnor deltog i studien och ytterligare några kvinnor var intresserade av att delta men det gick inte att samordna tider för att genomföra dessa intervjuer. Jag valde att inkludera alla som ville delta i studien, trots att planen var att tio intervjuer skulle genomföras. Detta för att få ett rikare material och för att värdesätta det positiva gensvaret från kvinnor som önskade delta i intervjustudien. Det är alltså en stor andel av kvinnorna som fått interventionen under aktuell termin som deltar i forskningsstudien (20 av 30). Det möjliggör att en stor variation av upplevelser och erfarenheter går att identifiera i materialet. De deltagande kvinnornas berättelser varierar och materialet berikas genom mångfald. Den centrala forskningsfrågan om erfarenheter av och värdet av interventionen har besvarats med olika ord och uttryck, men entydigt positivt från intervjupersonerna. Denna samstämmighet ger tyngd åt resultatet att interventionen upplevts som positiv och har lett till olika förändringar. Resultatet av studien kan sägas ge stöd för att gruppsamtalen utgår ifrån det syfte och har fokus på de teman som angivits av Existera. Interventionen håller hög kvalitet och samtalen upplevs ha påverkat olika livsområden, i intervjupersonernas liv.

4. SLUTSATSER

Under detta avsnitt presenteras slutsatser av forskningsstudien och slutsatser om förslag för hur metoden kan följas, förvaltas och utvecklas över tid. Vidare presenteras en redogörelse om vad som krävs för att metoden ska anses vara evidensbaserad.

4.1. Slutsatser om forskningsstudien

Existeras gruppverksamhet är unik i sitt slag i Sverige. Verksamheten har tidigare beskrivits i Jämställdhetsmyndighetens kartläggning (Att förebygga könsstymning av flickor och kvinnor)² och identifierades i förstudien (Förstudie - om förebyggande insatser mot könsstymning av flickor och kvinnor) som en insats som borde utvärderas.

Följande slutsatser kan dras av intervjustudien:

- Resultatet av studien är lovande, med entydigt positiva erfarenheter från deltagande kvinnor.
- Att gruppledarna är kunniga och engagerade och att den läkare som medverkar, bidrar med värdefull kunskap.
- Effekterna av gruppsamtalen är att kvinnors tystnad bryts, de får tillgång till kunskap och får möjlighet att dela erfarenheter vilket svarar mot syftet med interventionen.
- Samtalen i gruppen ger kvinnorna högre grad av kontroll över tidigare upplevelser som leder till att de formulerar motstånd mot könsstymning.
- Kombinationen att tala om könsstymning och att träna förefaller mycket verkksam. Olust och oro bearbetas i samtalen men också i samband med fysisk aktivitet. Känslor av att få motståndskraft kopplas till träningen.
- Empowerment, egenmakt, är ett viktigt resultat som deltagande kvinnor beskriver och manifesterar.
- Att en ideell organisation inom Kvinnojoursrörelsen bedriver gruppverksamheten har betydelse.

4.2. Hur metoden kan följas, förvaltas och utvecklas över tid

Den studerade interventionen har utformats och genomförts av organisationen Existera, en liten organisation inom idéburen sektor. Hur begreppen ”följas, förvaltas och utvecklas över tid” kan operationaliseras i förhållande till den aktuella interventionen påverkas av att det är en liten ideell organisation som är aktör.

Det finns en dialog med Riksorganisationen Unizon om Existeras verksamhet och om interventionen. Existera är den enda organisationen inom Unizon som särskilt fokuserar på könsstymning. Existera får på olika sätt stöd av riksorganisationen, ett samarbete som skulle kunna utvecklas. Existera har även haft kontakt med NCK (Nationellt

² <https://jamstalldhetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/att-forebygga-konsstymning-av-flickor-och-kvinnor/>

Centrum för Kvinnofrid). För att stödja Existera att förvalta och utveckla interventionen kan behov av samarbete med externa aktörer finnas. Samarbete med Jämställdhetsmyndigheten, Unizon eller NCK skulle kunna utgöra ett sådant stöd. Om interventionen ska vara föremål för fortsatta forskningsstudier bör även dialog med aktuella forskare kunna vara ett stöd för att upprätthålla kvalitetsperspektiv på fortsatt utveckling och implementering av interventionen.

4.2.1 Hur metoden kan följas

De kvinnor inom Existera som arbetar aktivt med interventionen diskuterar regelbundet med sin styrelse hur interventionen fungerar. Företrädare för Existera har också regelbunden kontakt med Amelmottagningen för att planera deras deltagande i interventionen och för att diskutera tidigare erfarenheter i programmet. De samordnar och planerar insatser tillsammans med tränaren som medverkar vid varje gruppträff och med personal från socialtjänsten, som medverkar vid ett enstaka tillfälle.

Existera följer fortlöpande utfallet av interventionen genom att de vid varje terminsavslut gör en intern utvärdering där deltagarna beskriver anonymt vad som varit bra respektive dåligt. Kvinnor som är analfabeter använder bilder för att beskriva sina upplevelser och kan sedan med hjälp av tolk få sina erfarenheter och åsikter nedtecknade.

De interna utvärderingarna bör sammanställas så att organisationen får en överblick av deltagarnas erfarenheter som de själva samlar in. Existera har under vårterminen 2023 lagt till ett tema, en komponent i interventionen: underlivshälsa. Det är av vikt för organisationen att dokumentera när den förändringen skedde och att följa hur deltagarna i utvärderingen upplevt den komponenten.

4.2.2 Hur metoden kan förvaltas

I en forskningsstudie (O’Cathain et al 2019) har olika steg beskrivits i tillvägagångsättet för att utveckla och kvalitetssäkra interventioner. Författarna har i en översiktsartikel lyft olika centrala frågor att vara uppmärksam på när man förvaltar och utvecklar interventioner. De sammanställer ett antal faktorer som de funnit genom forskningsöversikten. De som utformar en intervention utgår ifrån en problemställning som är aktuell för en viss grupp och formulerar ett syfte med interventionen. Därefter utformas interventionen genom att behov hos målgruppen identifieras och teoretiska perspektiv används. I ett tredje steg förfinas modellen och den dokumenteras. Därefter planeras utvärdering. Ofta påbörjas en utvärdering med en mindre undersökningsgrupp för att se om fortsatt forskning är motiverad. Modellen dokumenteras för att även andra ska kunna använda den. Beskrivningen av modellen kan revideras från det inledande skedet till slutet av utvecklingsperioden.

Existeras intervention har genomgått några av de steg som beskrivs och är nu i den fas när programmet dokumenterats och en första studie har genomförts. När dokumentationen av interventionen är klar, kommer den kunna spridas till andra användare och presenteras som ”Existeramodellen”. Att interventionen blir väldokumenterad ökar förutsättningar för att det fortsatta interna och externa arbetet kvalitetssäkras.

4.2.3 Spridning av och utbildning i metoden

Det finns efterfrågan från andra kommuner och organisationer att få del av programmet/interventionen. Existera planerar att starta nya grupper i andra stadsdelar i

Stockholmsområdet, redan under 2023. Andra kommuner i Sverige har tagit kontakt med Existera och vill ta del av metoden. Medlemmar inom Existera kommer, när metoden är dokumenterad, att utbilda andra användare av interventionen.

4.2.4 Följa användning av metoden

Om metoden/interventionen visat sig lovande i vetenskapliga studier är det av vikt att huvudkomponenter inte tas bort så att interventionen förändras på avgörande sätt. Vikten av behandlingstrohet har framhållits i flera tidigare kunskapsdokument (t ex Sundell, 2012). De som utvecklar interventionen kan däremot göra kontrollerade och övervägda revideringar under utvecklingsperioden (O’Cathain et al 2019).

Vid uppstart på andra orter behöver samarbeten och resurspersoner sökas som kan möjliggöra implementeringen. Den tränare som medverkar i interventionen har en central roll och har en kompetens som bidrar till interventionens värde. Amelmottagningens specialist som medverkar i interventionen har stor betydelse för programmet. Vid implementering på andra orter behöver personer med liknande kompetens sökas och kopplas till programmet.

Vidare har Existeras samarbete med föreningen Folkets Husby inneburit många fördelar. Att Folkets Husby kunnat sprida information om interventionen har haft betydelse eftersom gruppverksamheten bedrivs på en för deltagarna känd plats. Det är en fördel om liknande lokala samarbeten kan byggas när interventionen ges på andra orter.

4.2.5 Hur metoden kan utvecklas över tid

Det finns alltid en osäkerhet hur en metod utvecklas över tid och vem eller vilka i en organisation som kan ansvara för att vidmakthålla interventionens kvalitet. Inom socialtjänstens område kan det ibland vara eldsjälar som drivit och upprätthållit implementeringen av en intervention. Om eldsjälar slutar upphör ibland arbetet. När en liten ideell organisation format en intervention finns det en sårbarhet. I en liten organisation finns det samtidigt ett personligt engagemang och en stark drivkraft att arbeta med den specifika problemställningen. Det finns också en stolthet över den intervention som utformats. Interventionen har använts under några år och blir nu dokumenterad och det kan finnas detaljer som blir justerade i samband med att arbetet blir genomlyst. När metoden får spridning och användning inom andra organisationer är det angeläget att Existera fortsätter ha en överblick över hur interventionen ges.

En utvecklingsfråga är att många kvinnor önskar delta i gruppen under flera terminer. För den som första terminen är tyst och observerar de andras samtal kan det vara bra att kunna delta flera terminer. Det är en rutin som också tillämpas inom andra interventioner. Flera deltagande kvinnorna uttrycker också värdet av att vissa kvinnor är ”erfarna” har deltagit i gruppen en tidigare termin och att de utgör en trygghet för den som är ny. För att balansera behovet av att ta emot nya kvinnor med behovet hos kvinnor av att fortsatt tillhöra gruppen och del av en gemenskap behöver Existera utveckla sitt arbetsätt. Existera kan försöka utforma en modell för att slussa kvinnor som tidigare fått del av interventionen till en annan grupp där samhörighet och samtal kan fortgå. Där teman som självkänsla och egenmakt upprätthålls och andra teman kan få plats.

4.3. Vad krävs för att metoden ska vara evidensbaserad

Det är ett långsiktigt arbete att undersöka om en intervention kan betraktas som evidensbaserad och olika former av vetenskapliga studier behövs för att kunna betrakta en intervention som ”bästa praxis” (t ex APA Presidential Task Force, 2006). En möjlig utgångspunkt i en sådan process för att pröva bästa tillgängliga evidens har beskrivits av Sundell et al. (2023) (presenterat under avsnitt: Den vetenskapliga metoden). I den föreslagna modellen kan en intervjustudie, som denna, ses som ett tredje steg i processen (de föregående stegen är att utforma programteori och fastställa interventionens genomförbarhet).

4.3.1 Nästa steg - en studie med före- och eftermätning

Nästa steg i processen att fortsatt undersöka effekter av en intervention, efter en intervjustudie, kan vara att genomföra en kvantitativ studie där deltagares svar före respektive efter interventionen på ett antal frågeformulär inhämtas. I den genomförda intervjustudien har olika livsområden, som hälsa och självkänsla, identifierats som relevanta och centrala för intervjupersonerna. Genom före- och eftermätning ombeds deltagare besvara frågeformulär så att det blir möjligt att undersöka om det skett några signifikanta förändringar i rapporterade värden. Frågeformulären som används bör vara väletablerade (uppfylla kriterier för evidensbaserad bedömning) och bör tidigare ha använts inom olika språkområden och kulturer. Det finns en rad intressanta variabler som hade varit intressanta att undersöka. Det finns samtidigt en gräns för hur många frågor som forskningspersoner orkar svara på vilket gör att antalet formulär måste begränsas. Variabler som kan vara aktuella för en studie av effekter av Existeras intervention är:

- fysisk hälsa
- psykisk hälsa
- självkänsla
- psykosomatiska symptom
- förekomst av posttraumatiska stressreaktioner

En sådan studie bör omfatta de kvinnor som är på väg att delta i gruppen för första gången för att vid förmätning inhämta deras svar, på olika variabler, ”opåverkade” av interventionen. Vid eftermätning, när interventionen avslutats, är det samma kvinnor som besvarar frågeformulär och varje deltagares svar vid två tillfällen jämförs, genom ett parat t-test. Därefter genomförs statistiska beräkningar för att se om signifikanta skillnader på olika variabler går att identifieras på gruppnivå. För en sådan studie behöver sannolikt flera olika grupper inkluderas som fått del av interventionen, så att undersökningsgruppen blir tillräckligt stor. Datainsamlingen behöver därför troligen pågå i flera terminer.

Det finns olika utmaningar med en sådan studie. Att rekrytera deltagare till studien innan de fått del av interventionen är sannolikt en svårare uppgift än att rekrytera deltagare till den nu genomförda intervjustudien. Då kvinnor blivit trygga och är nöjda med interventionen är det mer sannolikt att de vill medverka. Det kan innebära att en andel av kvinnor som får information om studien väljer att avstå från att delta. Detta understryker behovet av att flera grupper som får interventionen kan behöva tillfrågas. En annan utmaning är att det finns presumtiva deltagare i interventionen som är analfabeter vilket kräver att datainsamlingen anpassas. Den rutinen som nu används, att de blir assisterade i att besvara frågor vid Existeras terminsutvärderingar kan användas och

utvecklas. Båda de beskrivna svårigheterna går att övervinna om de beaktas när tidsplan och resurser beräknas.

Om en kvantitativ studie visar goda effekter, kan nästa steg (enligt Sundell et al., 2023) vara en randomiserad studie. En sådan studie innebär en rad metodologiska utmaningar som kräver omfattande planläggning. En randomisering, att slumpmässigt fördela vissa deltagare till en intervention (experimentgrupp) och andra till en annan insats/ingen intervention (kontrollgrupp) är en komplicerad process där många hinder behöver övervinnas. Den tänkta undersökningsgruppen är sårbar och tidigare utsatt för potentiellt traumatiserande händelser. Det skulle sannolikt inte vara möjligt att få en forskningsstudie godkänd av Etikprövningsmyndigheten där vissa kvinnor randomiseras till kontrollgrupp och inte ges någon intervention. Om kontrollgruppen skulle ges annan insats behöver en verksamhet som kan ta ansvar för att utforma och organisera en sådan insats identifieras. Vidare finns det ett starkt förtroende för organisationen Existera, deras gruppleadare och intervention. En annan organisation/annan insats kan inledningsvis inte uppbära samma förtroende. Det kan finnas en risk att deltagare väljer att avstå från att delta i forskningen och därigenom inte får del av någon intervention. Denna risk väcker en rad etiska dilemman.

Med utgångspunkt i den modell som presenterats för att pröva bästa tillgängliga evidens för en intervention, ligger en randomiserad studie i framtiden. Det finns då tid och möjligheter att noggrant genomlys metodologin för en sådan forskningsstudie och undersöka om sådan forskning är genomförbar, med högt ställda krav på etiskt förhållnings-sätt. I avvaktan på kunskap om detta, kan en studie med före- och eftermätning bidra med relevant kunskap, om olika dimensioner av psykisk och fysisk ohälsa reduceras med stöd av interventionen.

REFERENSER

- APA Presidential Task Force. 2005. Evidence-based practice in psychology. (2006). *American Psychologist*, 61(4), 271-285. Doi: [HTTps://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.271](https://doi.org/10.1037/0003-066X.61.4.271)
- Braun, & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Clarke, & Braun, V. (2017). Thematic analysis. *The Journal of Positive Psychology*, 12(3), 297–298. <https://doi.org/10.1080/17439760.2016.1262613>
- Davies, C. (2012). *Reflexive ethnography a guide to researching selves and others* (2nd ed., ASA research methods in social anthropology (Routledge). London; New York: Routledge.
- Edwards, R. (2013). Power and trust: An academic researcher's perspective on working with interpreters as gatekeepers. *International Journal of Social Research Methodology*, 16(6), 503-514
- Jämställdhetsmyndigheten (2021). *Att förebygga könsstämpning av flickor och kvinnor. En kartläggning*. Rapport. <https://jamstalldetsmyndigheten.se/aktuellt/publikationer/att-forebygga-konsstypning-av-flickor-och-kvinnor/>
- Jämställdhetsmyndigheten. (2022). *Förstudie - om förebyggande insatser mot könsstämpning av flickor och kvinnor*.
- Kosny, A., MacEachen, E., Lifshen, M., & Smith, P. (2014). Another person in the room. *Qualitative Health Research*, 24(6), 837-845.
- Matanda, D., Groce-Galis, M., Gay, J., & Hardee, K. (2021). Effectiveness of interventions designed to prevent or respond to female genital mutilation: A review of evidence. UNFPA, UNICEF, WHO and Population Council, Kenya.
- O’Cathain, A., Croot, L., Sworn, K., Duncan, E., Rousseau, N., Turner, K. Hoddinott, P. (2019). Taxonomy of approaches to developing interventions to improve health: A systematic methods overview. *Pilot and Feasibility Studies* 5, 41 (2019). <https://doi.org/10.1186/s40814-019-0425-6>
- Rappaport. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American Journal of Community Psychology*, 15(2), 121–148. <https://doi.org/10.1007/BF00919275>
- Socialstyrelsen. (2015). *Flickor och kvinnor i Sverige som kan ha varit utsatta för könsstämpning. En uppskattning av antalet*. Rapport.
- Sundell, K. (2012). *Att göra effektutvärderingar* (1. uppl.). Gothia
- Sundell, K., Eskel, M., Bergström, M., & Åström, T. (2023). How Can Practitioners Assess the Value of Social Work Interventions? *Research on Social Work Practice*. <https://doi.org/10.1177/10497315231163502>
- UNFPA-UNICEF. (2021). *Delivering and sustaining in the new normal*. 2021 Annual Report and Overall III Performance Analysis.
- Wallin, A., & Ahlström, G. (2006). Cross-cultural interview studies using interpreters: Systematic literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 55(6), 723-735.
- World Health Organization (2021a). Ethical considerations in research on female genital mutilation. Geneva. <https://www.who.int/publications/i/item/9789240040731>
- World Health Organization (2021b). Empowering health care providers to prevent female genital mutilation. <https://www.who.int/activities/empowering-health-care-providers-to-prevent-female-genital-mutilation>

APPENDIX

Intervjuguide – kvinnor som deltagit i Existeras samtalsgrupp om könsstympling.

1. På vilket sätt hörde du talas om Existeras samtalsgrupp?
2. Kan du berätta varför du blev intresserad av att delta?
3. Hur ser din familj ut?
4. Har du någon sysselsättning?
5. Var har din familj sina rötter, vilket är ditt ursprungsland?
6. Kan du berätta om din erfarenhet av att delta i gruppsamtalen, hur du tycker det blev?
7. Hur har du upplevt samtal i gruppen som rör könsstympling?
8. Tycker du att du genom samtalen fått någon ny kunskap om könsstympling?
9. Är det något i din syn på könsstympling som förändrats efter att du gått i samtalen? Kan du beskriva på vilket sätt?
10. Var det något annat tema i gruppsamtalen som du uppskattade särskilt?
11. Känner du att du har blivit stärkt av gruppsamtalen? Kan du beskriva på vilket sätt?
12. Finns det något negativt som du vill nämna om gruppsamtalen?
13. Finns det något positivt som du vill nämna om gruppsamtalen?

Jämställdhetsmyndigheten | Box 73, 42422 Angered | Besöksadress: Angereds torg 9
031-3929000 | info@jamstalldhetsmyndigheten.se | www.jamstalldhetsmyndigheten.se